

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Bahar/Spring, 2022, 9 (1), 450-485

HADİS LİTERATÜRÜNDE YÜZ HADİSLER
One Hundred Hadiths (Propetic Traditions) in the Hadith Literature

Mevlüt HALILOĞLU

Dr. Çorlu Müftüsü (Çorlu/Tekirdağ), mevluthaliloglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3432-9280.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received:	31/03/2022
Kabul Tarihi / Accepted:	28/06/2022
Yayın Tarihi / Published:	30/06/2022
Cilt / Volume:	9
Sayı / Issue:	1
Sayfa / Pages:	450-485

Atıf / Cite as: Haliloğlu, Mevlüt. "Hadis Literatüründe Yüz Hadisler" [One Hundred Hadiths (Propetic Traditions) in the Hadith Literature]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 9/1 (2022), 450-485. Doi: <https://www.doi.org/10.17859/pauifd.1096674>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 9 (1) 2022: 450-485

HADİS LİTERATÜRÜNDE YÜZ HADİSLER*

Mevlüt HALİLOĞLU**

Öz

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadislerinin yazılı metinleri ve bu metinler üzerine yapılan çalışmalar, hadis literatürünü oluşturmaktadır. Hadisler, hıfz, kitâbet ve tedvîn safhalarından sonra tasnîf döneminde kitaplardaki yerini almış, böylece temel hadis kitapları oluşmuştur. Hicrî beşinci asırdan beri hadis âlimlerinin temel hadis kitapları üzerinde yaptıkları çalışmalarla, hadis tarihi boyunca binlerce hadis kitabı tasnîf ve te'lif edilmiştir. Yüz hadis kitapları da bunlar arasındadır. Arapça olarak on beş adet yüz hadis kitabı bulunabilmiş olup bunlardan dördü incelenmiştir. Türkçede ise ulaşılabilen biri mensûr, diğerleri manzûm yedi adet yüz hadis kitabı tetkik edilmiştir. İncelenen eserlerdeki hadisler çoğunlukla ahlâkî konularla ilgilidir. Yüz hadis kitaplarının Türk-İslam kültürünün ürünü olduğu intibâını vermektedir.

Anahtar kelime: Hadis, Hadis Literatürü, Yüz Hadis, Arapça Yüz Hadis, Türkçe Yüz Hadis,

One Hundred Hadiths (Propetic Traditions) in the Hadith Literature

Abstract

The written texts of the hadiths of the Prophet (p.b.u.h.) and the studies on these texts constitute the hadith literature. Hadiths took their place in the books in the classification period after the stages of hifz, epitaph and tadwin, thus the basic hadith books were formed. Thousands of hadith books have been classified and copyrighted throughout the history of hadith, with the work of hadith scholars on the basic hadith books since the fifth century Hijri. One hundred hadith books are among them. Fifteen hundred hadith books were found in Arabic and four of them were studied. In Turkish, seven hundred hadith books, one of which can be accessed in prose and the others in verse, were examined. The hadiths in the studied works are mostly related to moral issues. It gives the impression that one hundred hadith books are the product of Turkish-Islamic culture.

Keywords: Hadith, Hadith Literature, Hundred Hadith, Arabic Hundred Hadith, Turkish Hundred Hadith.

Structured Abstract

* Bu makale, "Hadis Literatüründe Yüz Hadisler ve Halvetî Muhyî'nin Gûl-î Sad-Berk Adlı Eseri (Tahkîk, Tahrîc ve Tesbit)" isimli doktora tezinden üretilmiştir. Yazar makalede *Etik Kurul İzni* gerektirecek bir durum bulunmadığını ve bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

** Dr. Çorlu Müftüsü (Çorlu/Tekirdağ), mevluthaliloglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3432-9280.

In the center of hadith and hadith literature, there is the Prophet. The written texts of the hadiths of the Prophet and the studies on these texts constitute the hadith literature. Hadiths took their place in the books in the classification period after the stages of hifz, epitaph and tadwin, thus the basic hadith books were formed. Since the fifth century Hijri, Islamic scholars have annotated and shortened these hadith books, and reconsidered their classification and arrangement. Throughout the history of hadith, hadith books have been classified and copyrighted in numbers that are expressed in thousands. Hadith scholars have classified and copyrighted hadith books that appeal to all segments of society. Non-professional hadith scholars, artists, and men of letters made efforts for the moral construction of society, by making use of the hadiths of the Prophet. In this process, Islamic scholars compiled various hadiths that they compiled from the main hadith books. One hundred hadiths are from these studies and can be counted as a type of hadith based on numbers within the group of compilation hadith books. It is thought that among the reasons for the emergence of one hundred hadith compilations, the fact that the number of "hundred" in the Qur'an, hadiths, languages and cultures plays a role, as well as the fact that what is expressed by this number in a figurative sense is too much. It is understood that reading al-Asma al-Husna in dhikr assemblies and then continuing with kalimai tawhid had an effect on the compilation of these works. Especially one hundred hadith books in Turkish appeared after forty hadiths in Turkish and are similar to them in terms of their compilation. It is thought that one hundred hadith books were first compiled forty hadiths in order to gain more rewards. Afterward, another forty hadiths and twenty more hadiths were added resulting in a hundred hadiths. One hundred hadiths, which are regarded as compilation hadith books, are very few in number among the thousands of hadith books. There are a hundred hadith works translated into Arabic and Turkish. Fifteen hundred hadith books were found in Arabic. The first of these works is al-Ahadis al-Mietu al-Şurahiyye by Herevî (d.393/1002). The last one is al-Ahadis al-Mi'etu al-Muştemiletu ala Mi'eti Nisbetin ila as-Sanai by Ibn Tolun (d.953/1546). Of the fifteen works (including these two), only four of them could be studied. The hadiths in these books are given together with their certificates. They are compiled with due consideration of characteristics such as the number and the profession of the narrators in the chain of narration. The topics of the selected hadiths are various and most of them are related to moral issues. In Turkish, there are seven pieces, chronologically the first one is Hundred Hadith, its Hundred Stories by Erzurumlu Mustafa Darir (d.795/1392-1393), and the last is the Forty Gifts of Kemal Ummi (d.893/1412). Hundreds of hadith books were found. The first work is in prose, the others are in verse. It is thought that the hadiths and stories in the Ferahname of Muhammed Hatipoğlu (after d.843/1434-1435) with the work of Erzurumlu Mustafa Darir were translated from the same Arabic book. Other books are copyrighted works. These works were created by selecting a hundred hadiths from the hadith books. These poetic works are the products of classical divan literature. It consist of such section as the introduction, copyright reason hadith commentaries, conclusion etc. From these works, concise hadiths which were related to moral issues were chosen. It is seen that its authors are not professional hadith scholars. Consireding the people they addressed, it is understood that they made an effort for the morality of the Prophet. It is noteworthy that like Turkish translated hundred hadiths, the authors of Arabic hundred hadith works are either of Turkish origin or who grew up in the geography dominated by the Turks, lived or worked with the Turks. It is estimated that there are more than one hundred hadith books in Arabic and Turkish. It is also possible that these works about which we have no information were a part of the

other works of their authors or were mentioned by another name. It can be seen that the tradition of a hundred hadiths continues, and those who desire to leave a legacy behind have compiled 100 hadiths as well as 40 hadiths.

Keywords: Hadith, Hadith Literature, Hundred Hadith, Arabic Hundred Hadith, Turkish Hundred Hadith.

GİRİŞ

Hadîsin ve hadîs literatürünün merkezinde Rasûlullah (s.a.s.) vardır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) söz, fiil ve takrirlerinden ibaret olan sünnetin sözle ifade edilmiş şekline hadîs denilmektedir.¹ Allah Rasûlü'nün hadîslerinin yazılı metinleri ve bu metinler üzerinde yapılan ilmî çalışmalar da hadîs literatürünü oluşturmaktadır.²

Sahâbîler, hadîsleri ezberlemek ve yazmak suretiyle kayıt altına almak için olağan üstü bir çaba sarf etmişlerdir. Hadîsler, hıfz³, kitâbet⁴ ve tedvîn⁵ safhalarından sonra tasnîf⁶ döneminde kitaplardaki yerini almış, böylece temel hadîs kitapları oluşmuştur. Hicrî beşinci asırdan itibaren İslam âlimleri, bu hadîs kitaplarını şerh etmişler, mübhem yerlerini, anlaşılmayan kelimelerini açıklamışlar, kısaltmışlar, tasnîf ve tertibini yeniden ele almışlar; muhtelif hadîs kitaplarında bulunan aynı konudaki hadîsleri bir araya getirmişlerdir. Böylece bu temel hadîs kitaplarının halk tarafından daha iyi istifade edilebilmesi sağlanmıştır. Bu dönem, hadîs tarihinde, "Şerh ve Derlemecilik Devri" diye isimlendirilir.⁷

Tedvîn ve tasnîf dönemlerinden itibaren hadîs tarihi boyunca sayıları binlerle ifade edilen rakamlarda hadîs kitapları tasnîf ve te'lif edilmiş ya da derlenmiştir.⁸ Bu

¹ Talat Koçyiğit, *Hadîs İstılahları* (Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. Basım, 1985), 120-123; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 109-112.

² İsmail Lütfi Çakan, *Hadîs Edebiyatı* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 22. Basım, 2018), 26.

³ Ezberlemek ve muhafaza etmek manasına gelen hıfz, Hz. Peygamber'in hadîslerini ezberleyerek muhafaza edilmesini ifade eden bir hadîs terimidir. bk. Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, 130.

⁴ Hz. Peygamber ve ashâbî döneminde hadîslerin yazılarak kayıt altına alınmasını ifade etmektedir. bk. Koçyiğit, *Hadîs İstılahları*, 189; Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, 183-186; Abdullah Aydın, *Hadîs İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012), 151.

⁵ Toplamak, bir araya getirmek manasına gelen tedvîn, sahâbî ve tâbiinin hadîsleri yazarak bir araya toplamasını ifade eden bir hadîs terimidir. Daha geniş bilgi için bk. Koçyiğit, *Hadîs İstılahları*, 436-439; Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, 398; Aydın, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, 314.

⁶ Aynı cinsten olan şeyleri sınıflandırmak, gruplara ayırmak manasına gelen tasnîf, bir hadîs terimi olarak yazıya geçirilmiş (tedvîn) hadîslerin konularına ve sahâbî râvîlerine göre ya da alfabetik olarak sınıflandırarak kitap haline getirilmesidir. Daha geniş bilgi için bk. Koçyiğit, *Hadîs İstılahları*, 429-431; Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, 393-394; Aydın, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, 310.

⁷ Hz. Peygamber devrinden itibaren, hadîslerin, kitâbet, tedvîn, tasnîf ve şerh ve derlemecilik dönemleri ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Talat Koçyiğit, *Hadîs Tarihi* (Ankara: AÜİF Yayınları, 1977), 26-41, 199-207; Ali Yardım, *Hadîs II* (İzmir: DEÜ Yayınları, 1984), 5-45, 55-56, 99-100, 115-116; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, 26-53, 137-139.

⁸ Hadîs Tarihinin safhaları ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Hadîs İstılahları Hakkında Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, çev. Talat

kitapları, temel hadîs kitapları ve ahlâk ve âdab hadîslerini içeren derleme kitaplar diye ikiye ayırmak mümkündür.⁹

Hadîs tarihi, oluşum, gelişim, açılma, daralma ve yeniden dönüşüm dönemi şeklinde sınıflandırılacak olursa, Osmanlı Devri “daralma” dönemi içinde yer alır.¹⁰ Bu döneme muhtasar, hâşiye, şerh ve nazım türü eserler rengini vermiştir.¹¹

Bununla birlikte Osmanlı hadîs âlimleri, toplumun her kesimine hitap eden hadîs kitapları da te’lif etmişlerdir. Bu kitaplar içinde kırk hadîs türü eserler önemli bir yer tutar. Arapça kırk hadîs kitapları yanında, çoğu manzûm olan, Türkçe kırk hadîs çalışmaları da yapılmıştır.¹²

Türkçe yüz hadîs eserleri, Türkçe kırk hadîs kitaplarından sonra zuhûr etmiştir ve sebeb-i te’liflerinde kırk hadîs kitaplarıyla benzerlik vardır.¹³ Divan Edebîyatı da denilen, Klasik Türk Edebîyatı’nın egemen olduğu dönemde kaleme alınmış manzûm yüz hadîs eserleri de hadîsi halka ulaştırın ve halk bilgisinin şekillenmesine etki eden hadîs çalışmalarıdır.¹⁴

Türkçeye ilki Erzurumlu Mustafa Darîr (ö.796/1393’den sonra) tarafından mensur olarak kazandırılan *Yüz Hadîs Yüz Hikâye*’den sonra, Muhammed Hatiboğlu’nun (ö.839/1435’den sonra) *Ferahnâme*’si ilk manzûm yüz hadîs eseri olarak bilinmektedir. Bu eserin dışında Türkçede başka manzûm yüz hadîs kitapları da te’lif edilmiştir.

Kırk hadîs ezberleyip öğrenmeyi-dolayısıyla derlemeyi- teşvik eden hadîs¹⁵ vardır. Fakat yüz hadîs ezberlenip-derlenmeyi-teşvik eden bir hadîs tespit

Koçyiğit, (Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971), 7; İzmirli İsmail Hakkı, *Târih-i Hadîs* (b.y.: y.y., 1340/1921), 278-279’dan nakleden Mehmet Sait Toprak, *Hadîste Derlemecilik Döneminin Başlaması ve Üşî’nin Nisâbü’l-Ahbâr’ı* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 15-16; Yardım, *Hadîs II*, 45, 49, 115-116; Ahmet Yücel, *Hadîs Tarihi* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 11. Basım, 2013), 23. 127, 173.

⁹ Mehmet Emin Özavşar vd. (ed.), *Hadîslerle İslam: Hadîslerin Hadîslerle Yorumu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 1/81.

¹⁰ Mehmet Emin Özavşar, “Hadîs’in Niteliği Sorunu ve Akademik Hadîscilik”, *İslamiyat Dergisi*, 3/1, 49-53.

¹¹ Mehmet Emin Özavşar, *Hadîs ve Kültür Yazıları* (Ankara: Otto Yayınları, 2020), 36.

¹² Özavşar vd., *Hadîslerle İslam*, 1/85-86.

¹³ Türkçe’ de ilk kırk hadîs, Mahmud b. Ali’nin (ö.759/1358) *Nehcü’l-Ferâis*’idir. Türkçe ilk manzum kırk hadîs kitabı ise, Kemâl Ümmî’nin (ö. 1412) *Kırk Hadîs Kırk Armağan*’ıdır. bk. Abdülkadir Karahan, *İslam Türk Edebiyatında Kırk Hadîs (Toplama, Tercüme ve Şerhleri)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 143-146, 153-155. Türkçe’deki ilk yüz hadîs kitabı, Erzurumlu Mustafa Darîr’in (ö.796/1393’den sonra) *Yüz Hadîs Yüz Hikâye* adlı mensur eseridir. Türkçe’deki ilk manzûm yüz hadîs kitabı ise, Hatipoğlu’nun (ö.839/1435) *Ferahnâme*’sidir. bk. Nihat Öztoprak, *Klasik Türk Edebiyatında Manzûm Yüz Hadîsler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993) (Manzum Yüz Hadîsler), 5-6.

¹⁴ Özavşar vd., *Hadîslerle İslam*, 1/86.

¹⁵ Mesela bk. Ebû Muhammed Hasan b. Abdurrahmân, Râmahurmuzî, *el-Muhaddisu’l-fasl beyne’r-râvî ve’l-vâî*, thk. Muhammed Acâc el-Hâtîb (Beyrut: y.y., 1404/1984), 173 (No:18).

edilememiştir. Ancak yüz hadîs derlemelerinin, daha çok sevap kazanmak amacıyla önce kırk hadîs derleyip sonra buna bir kırk hadîs daha ilâve edip, yirmi hadîs daha katarak yüz hadîse çıkarıldığı görülmektedir.¹⁶ Öte yandan âyetlerde ve hadîslerde yüz sayısının geçmesi, bir asırlık zamanı ifade etmesi, bir şeyin çok, fazla olduğunu anlatması gibi kültürlerde yüz sayısının önemli olması vb. sebeplerle yüz hadîs kitaplarının derlendiği düşünülmektedir.¹⁷

Türkçedeki yüz hadîs kitapları yanında Arapçada da yüz hadîs derlemeleri vardır. Sayıları az olan yüz hadîs derlemeleri, hadîs Literatürüyle ilgili kaynaklarda bir hadîs nev'i olarak yer almamakla birlikte muhtelif kaynaklarda isimleri zikredilmektedir.¹⁸ Bu eserlerin de Türkçedeki gibi benzer sâiklerle derlenmiş olduğu düşünülmektedir.

Bazı araştırmalarda yüz hadîs eserlerine benzer hadis kitaplarının, “Derleme Hadîs Kitapları” grubunda sayıldığı,¹⁹ ayrıca hadis ilimlerinde tür eserlerine dikkat çekildiği görülmektedir.²⁰ Biz de yüz hadîs kitaplarının, “Derleme Hadîs Kitapları” altında tâlî bir başlık olarak, “Edebî Ahlâkî Türler”, “Edebî Ahlâkî Didaktik Türler”, “Edebî Ahlâkî Estetik Türler”, -ve belki de en uygunu- “Rakamlara Dayalı Hadîs Türleri” gibi bir başlık altında sayılabileceğini düşünüyoruz.

Bu araştırmamızda, ulaşabildiğimiz kadarıyla Arapça ve Türkçe yüz hadîs kitaplarını tespit etmeye çalıştık. Burada önce, yüz hadîs eserlerinin ortaya çıkmasına

¹⁶ Nihat Öztoprak, “Klasik Türk Edebiyatında Yüz Hadîsleri Hazırlayan Sebepler ve Manzum, Yüz Hadîsler”, *Hız Peygamber'i Sanatla Anlatmak*, Serkan Akdeniz-Talip Avcı (ed.), (Sakarya: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları, 2018), (Yüz Hadîsleri Hazırlayan Sebepler), 287.

¹⁷ Öztoprak, *Manzum Yüz Hadîsler*, 5-11; Öztoprak, *Yüz Hadîsleri Hazırlayan Sebepler*, 287-290.

¹⁸ Kettânî, “er-Risâletü'l-müstetrafe” adlı eserinde bazı yüz hadîs kitaplarının ismine yer vermiştir. Bu eserin mütercimi Yusuf Özbek de Kettânî'nin saydığı kitaplara bazı ilaveler yapmıştır. Kettânî'nin zikrettiği kitapların ikisine Mücteba Uğur da işaret etmiştir. bk. Muhammed b. Câfer, el-Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe li beyâni meşhûri kütübî's-sünneti'l-müşerrefe* (er-Risâletü'l-müstetrafe), (Mukaddime ve Fihrist: Muhammed el-Mansur b. ez-Zemzemî b. Muhammed b. Câfer el-Kettânî), (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1406/1986), 104-105; Kettânî, *Hadîs Literatürü*, çev. Yusuf Özbek (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), 113-114; Mücteba Uğur, *Hadîs İlimleri Edebiyatı* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 118.

¹⁹ Ali Yardım, “Şerh ve Derlemecilik Devri” ve eserlerini incelerken 19. asırdan itibaren “Seçme Hadîsler” şeklinde zuhûr eden Türkçe hadîs kitaplarından, daha çok içindeki hadîs sayılarıyla adlandırılan Mehmet Ârif'in *Binbir Hadîs*'inin, Ömer Nasûhi Bilmen'in *500 Hadîs*'inin, Ali Himmet Berki'nin *250 Hadîs*'inin, Necip Fâzıl'ın *101 Hadîs*'inin vb. kitapların “Derleme Hadîs Kitapları” içinde mütâla edileceğini ifade etmiştir. bk. Yardım, 104.

²⁰ Veli Atmaca, *Beyhakî, İlmî Hüvviyeti ve Hadîs İlimlerinde “Tür Edebiyatı”na Katkısı* başlıklı makalesinde, Erbeûn (Kırk Hadîs), Salât 'alâ'n-Nebî, Delâil, Kitâbü'l-Kazâ ve'l-Kader, Kitâbü'l-Esmâ ve's-Sıfât ve İmân konularının, hadîs edebiyatında “Tür Eserleri”nden olduğunu kaydetmiştir. bk. Veli Atmaca, “Beyhakî, İlmî Hüvviyeti ve Hadîs İlimlerinde “Tür Edebiyatı”na katkısı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (Erzurum 2006), 172.

zemin hazırlayan arka planı üzerinde durmak istiyoruz. Sonra da tespit Edebildiğimiz Arapça ve Türkçe yüz hadîs kitaplarını sıralayıp ulaşabildiklerimizi kısaca tanıtacağız.

1. Yüz Hadîslerin Arka Planı

Bu başlık altında yüz hadîslerin derlenmesine zemin hazırlayan yüz sayısının önemi ve yüz hadîslerin te'lif edilmesinin diğer sebepleri üzerinde durulacaktır.

1.1. Yüz Sayısının Önemi

Sayıların, tarihte yazının icat edildiği dönemlerden beri kullanımda olduğu, din ve kültürlerde diğer bazı sayılar gibi “yüz” sayısının da bazen hakîkî manada, çoğu kere de mecâzî manada kullanıldığı bilinmektedir. Yüz sayısının mecâzî olarak, dikkat çekme, teşvik etme vb. amaçlarla mübâlağa, kesretten kinâyeye gibi sanatlar bağlamında da kullanıldığı müşâhede edilmiştir.²¹ Yüz hadîslerin derlenmesinin arka planında, Kur'ân'da, sünnette ve kültürde “yüz” sayısının kullanımının rolü olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple şimdi, âyetlerde, hadîslerde ve kültürde “yüz” sayısının nasıl geçtiğine değinilecektir.

1.1.1. Âyetlerde Yüz Sayısı

Kur'ân-ı Kerîm'de sekiz yerde, “yüz” kelimesi zikredilmektedir. Bunlar, “yüz yıl” (Bakara, 2/259), “yüz tane” (Bakara, 2/261), “yüz kişi” (Enfâl, 8/65,66), “üç yüz sene” (Kehf, 18/25), “yüz değnek/sopa” (Nûr, 24/2) ve “yüz bin” (Saffât, 37/147) şeklinde sayı ifade etmek için geçmektedir. Kur'ân'ın nâzil olduğu sıralarda pek çok insanın ömrünün yüz yılı bulmadığı düşünüldüğünde, Yüce Allah'ın azametine işaret edilmesiyle birlikte, çoğu insanın ömründen daha uzun bir süreye dikkat çekildiği akla gelmektedir. Yine insan hayatına göre uzun bir süreye ve insanın, Allah'ın kudreti karşısında kendi konumunu doğru idrâk ederek sâlih amel işlemesi gerektiğine işaret edilmiş olduğu düşünülebilir. Bu âyetlerden biri üzerinde duralım.

Bakara sûresinin 259. âyetinde, “Yâhut evlerin çatıları çöküp üzerine duvarları yıkılarak harap olmuş, ıssız bir kasabaya uğrayan kimsenin durumu gibi. Bu kişinin, “Allah, bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?” demesi üzerine Allah onu yüzyıl ölü olarak tuttu, sonra diriltti. “Ne kadar kaldın” diye sordu. “Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldım” dedi. Allah “Hayır, yüzyıl kaldın. Anlamak için yiyeceğine içeceğine bak, henüz değişmemiş; eşeğine bak, -seni insanlara bir işaret kılmamız için- ve kemiklere bak, onları nasıl düzeltiyor ve üzerini etle kaplıyoruz” buyurdu. Artık o adam için durum açıkça ortaya çıkınca, “Biliyorum ki Allah, kesinlikle her şeye kadîrdir” dedi.”²²

Tefsîrlerde, bu âyette sözü edilen yerin Beytülmakdis, buraya uğrayan şahsın ise peygamber olduğu şüpheli olan Üzeyir b. Şeryiha (Ezra b. Serayâ) olduğuna işaret edilmektedir. İsrail oğullarına gönderilen peygamberlerden Yeremya ve Danyal (a.s)

²¹ Sayı kavramı, tarihi ve din ve kültürlerdeki kullanımı hakkında daha geniş bilgi için bk. Afra Görücüoğlu Ünsal, *Hadîs Metinlerindeki Sayılar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 5-32, 235.

²² Kur'an Yolu Meali, çev. Hayrettin Karaman vd. (İstanbul: DİB Yayınları, 2020), el-Bakara 2/259.

döneminde yaşamış Hezekiel olabileceğini tercih edenler de vardır. M.Ö. 586 yıllarında vukû bulan Bâbil sürgünü sırasında ve sonrasında yaşanan olayların hatırlatıldığı da ifade edilmektedir. Hezekiel, M.Ö. 560 yılında vefat etmiş, Kudüs ise Üzeyir (a.s) zamanında 458 yılında yeniden îmar edilmiştir. Allah (c.c) Hezekiel Peygamberi diriltmiştir. İlk öldüğü zaman ile Allah'ın (c.c) yeniden dirilttiği zaman arasında geçen süre yaklaşık yüzyıldır. Burada işaret edilen ibret, Allah'ın insanları öldükten sonra tekrar diriltmeye kadîr olduğu; O'nun kudreti, azameti ve peygamberlere lütfettiği mü'cizeleri ve öldükten sonra diriltmeye de muktedir olduğudur.²³ Burada yüz yıllık zamana işaret edilmiştir.

1.1.2. Hadîslerde Yüz Sayısı

Hadîslerde çok sayıda “مائة-yüz” kelimesi mevcuttur. Yüz sayısı, anlatılan konunun durumuna göre bazen yalnız başına, bazen de “yüz” rakamıyla ifade edilen şeye göre, yüz defa,²⁴ yüz kere,²⁵ yüz sene,²⁶ yüz yalan,²⁷ yüz şart,²⁸ yüz dînâr,²⁹ yüz koyun,³⁰ yüz pay,³¹ yüz derece,³² yüz kat,³³ yüz rahmet³⁴ vb. şekillerde yer almaktadır. Sadece Buhârî'nin Sahîh'inde, “مائة-yüz” kelimesinden hareketle yapılan taramada, yüz elliye yakın yerde zikredildiği görülmüştür. Diğer hadîs kaynaklarında değişik rakamlarda “yüz” sayısı geçmektedir.

Hadîslerde “مائة-yüz” sayısı ile anlatılanları biraz daha müşahhas hale getirmek gerekirse; Allah'ın rahmetini yüz cüz/parçaya ayırdığı,³⁵ cennette bir atının altıyla

²³ Birçok tefsirdeki yorumları da özetleyen açıklamalar için bk. Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Meal ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 1/410-412. Ayrıca bk. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, çev. Bekir Topaloğlu vd. (İstanbul: Ensar Yayınları, 2015), 2/378-385; Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. el-Harizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vîl*, çev. Muhammed Çoşkun vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 1/802-808; Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988), 1/371-372.

²⁴ Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Şuayb Arnaûd, Muhammed Kâmil Karabilâlî, (b.y.: Dâru Risâle-i Âlemiyye, 1430/2009), “Itak”, 2 (4/73, No. 3929); Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Hacâc el-Kuşeyrî, Müslim, *el-Câmiu's- sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), (Sahîh), “Itk”, 6 (2/1142, No. 1504).

²⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-sahîh*, el-Buhârî, thk. Muhammed Zübeyr b. Nâsır, (b.y.: Dâru Tûgu'n-Necât, 1422/2001), (Sahîh), “Salât”, 73, (1/98, No. 456).

²⁶ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ, et-Tirmizî, *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: y.y., 1975/1395), “Fiten”, 64, (4/520, No. 2251).

²⁷ Buhârî, “Bed'ü'l-halk”, 6 (4/111, No. 3210).

²⁸ Buhârî, “Buyû ”, 67 (3/71, No. 2155); Müslim, Sahîh, “Itk”, 8 (2/1142, No. 1504).

²⁹ Buhârî, “Buyû ”, 98 (3/79, No. 2215); Müslim, Sahîh, “Lukata”, 9 (3/1350, No.1723)

³⁰ Buhârî, “Zekât”, 38 (2/118, No. 1454).

³¹ Buhaârî, “Hiyel”, 13 (9/27, No. 6976).

³² Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 4 (4/16. No. 2790).

³³ Buhârî, “İmân”, 30 (1/17, No. 41).

³⁴ Buhârî, “Rikâk”, 19 (8/99, No. 6449); Tirmizî, “Daavât”, 112 (5/549, No. 3541).

³⁵ «جَعَلَ اللَّهُ الرَّحْمَةَ مِائَةَ جُزْءٍ، فَأَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ جُزْءًا، وَأَنْزَلَ فِي الْأَرْضِ جُزْءًا وَاحِدًا، فَمِنْ ذَلِكَ الْجُزْءِ يَبْرَأُ الْخَلْقُ، حَتَّى تَرْفَعَ الْفَرَسُ حَافِرَهَا عَنْ وَلَدِهَا، حَسْبِيَةَ أَنْ تُصِيبَهُ»

“Allah, rahmeti, yüz parçaya ayırdı. Doksan dokuz parçasını kendi katında tuttu, bir parçasını da yeryüzüne indirdi. Yaratıkların birbirine merhameti de bu bir parçadan

yüz yıl dolaşsa gölgesini aşamayacağı bir ağacın olduğu,³⁶ cennette yüz derece olup her iki derecenin arasında da yüz yılın olduğu,³⁷ kendisine yardımcı hizmetçi vermesini isteyen Hz. Fâtıma'ya Rasûlullah'ın (s.a.s.) yüz adet tesbihat yapmasının bundan daha hayırlı olduğu,³⁸ Rasûlullah'a (s.a.s.) yüz kere salât ve selâm getirenin günahlarının bağışlanacağı,³⁹ her kim günde yüz kere "lâ ilâhe illallah..." derse günahlarının bağışlanacağı⁴⁰ vb. şekillerde geçtiği müşâhede edilmektedir.

Görüldüğü gibi hadîslerde yüz sayısı, çok değişik şekillerde mevcuttur. Normal bir sayı olarak geçtiği gibi, anlatılan şeyin çok olduğunu, fazla olduğunu anlatmak için de bu sayının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle yüz yıl, Allah'ın rahmeti yüz parçaya böldüğü, cennette yüz ayrı derecenin olduğu, atın cennetteki gölgede yüz yıl yürüdüğü anlatılan vb. hadîslerde, "yüz" sayısının çokluğu, fazlalığı anlatmak için geçtiği akla gelmektedir. Hadîslerde yüz sayısı, anlatılan şeyin çok olduğunu ifade etmek için kesretten kinâye olarak geçmektedir.⁴¹ Yüz sayısı hadîslerde- diğer sayılarda olduğu gibi- hem hakîkî hem de mecâzî manada kullanılmıştır.⁴²

1.1.3. Kültürde Yüz Sayısı

tezâhür etmektedir. Hatta, atın yavrusuna zarar vermesinden korktuğu için, ayağını kaldırmaması da bu bir parça rahmetten kaynaklanmaktadır". bk. Buhârî, "Edeb",19 (8/8, No. 600).

36 «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَشَجَرَةً، يَسِيرُ الرَّابُّ فِي ظِلِّهَا مِائَةَ عَامٍ لَا يَفْطُغُهَا» "Cennette bir ağaç vardır. Bu ağacın gölgesini bir atlı yüz yıl dolaşsa, gölgesini aşamaz". bk. Buhârî, "Rikâk", 51 (8/114, No. 6552).

37 «فِي الْجَنَّةِ مِائَةُ دَرَجَةٍ مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ مِائَةُ عَامٍ» "Cennette yüz derece vardır. Her iki derece arasında ise, yüz yıl vardır". bk. Tirmizî, "Sıfatu'l-Cenne", 4 (4/674, No. 2529).

38 "...فَسَبِّحِي ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَاحْمَدِي ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَكَبِّرِي أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ، فَبِئْسَ خَيْرٌ لَكَ مِنْ خَادِمٍ" "...Otuz üç kere "Subhanallah", otuz üç kere "Elhamdulillah", otuz dört kere "Allâhuekber" de. Bunun toplamı yüz eder. Böyle yapman, hizmetçiden (yardım almandan) daha hayırlıdır". bk. Ebû Dâvûd, "Harâic ve'l-imâra", 20 (3/150, No. 2988).

39 "مَنْ صَلَّى عَلَيْهِ مِئَةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، غُفِرَ لَهُ" "Müslümanlardan kim yüz kere Peygamberimize salât ve selâm getirirse, günahları bağışlanır". bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, İbn Mâce, *Sünen*, thk. Şuayb Arnaûd vd. (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), "Cenâiz",19 (2/461, No.1488)

40 "مَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. فِي يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ، كَانَتْ لَهُ عِدَّةٌ عَشْرَ رِقَابٍ، وَكُتِبَ لَهُ مِائَةُ حَسَنَةٍ، وَمُحِبَّتٌ عَنْهُ مِائَةُ سَيِّئَةٍ، وَكَانَتْ لَهُ جِزْرًا مِنَ الشَّيْطَانِ، يَوْمَهُ ذَلِكَ حَتَّى يُمَسِّيَ، وَلَمْ يَأْتِ أَحَدٌ بِأَفْضَلٍ مِمَّا جَاءَ إِلَّا رَجُلٌ عَمِلَ أَكْثَرَ مِنْهُ"

"Her kim bir günde yüz kere "Lâ ilâhe illâllâhu vahdehû lâ şerîkeleh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ küllî şey'in kadîr" (Allah'tan başka ilah yoktur, O'nun eşi ve ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'nundur, O her şeye kadîrdir) derse, bu duayı okuması o kimse için on köle azad etmeye denk olur. O kimseye yüz sevap yazılır ve onun yüz günahı silinir. O gün akşama kadar şeytanın şerrinden emin olunur. Hiçbir kimse, bundan daha faziletli bir amel işlemiş olamaz". bk. Buhârî, "Daavât", 64 (8/85, No. 6403).

41 Ünsal, *Hadîs Metinlerindeki Sayılar*, 88.

42 Yüz sayısının hadîslerde hangi manalarda nasıl kullanıldığıyla ilgili daha geniş bilgi için bk. Ünsal, *Hadîs Metinlerindeki Sayılar*, 78-79, 231-238.

Bir asır yüz yıldır. Yüz sayısının, kadîm kültürlerde mükemmelliği anlatan bir sayı olduğu, on sayısının karesi olarak mükemmelliğe işaret ettiği, “çok sık” ve “kalabalık” gibi anlamlara geldiği ifade edilmektedir.⁴³

Sadece Allah Rasûlünün (s.a.s.) hadîsleri değil, Hz. Ali'nin de yüz vecîz sözünün bir araya getirilerek oluşturulan eser vardır. Molla Câmî olarak mâruf Mevlânâ Abdurrahmân Câmî (ö.898/1492), Hz. Ali'nin yüz vecîz sözünü “Sâd Kelime” adıyla Farsçaya manzûm olarak şerhetmiş ve daha sonra bu eserin Türkçe manzûm şerhi de yapılmıştır.⁴⁴ Bu kitap, Hz. Ali'nin iyi müslüman, iyi insan ve iyi vatandaş olmaya teşvik eden yüz vecîz sözü ve bu sözlerin şerhinden oluşmaktadır.

Büyük Türk şâiri Ali Şir Nevâî (ö.1441-1501), *Muhâkemetü'l-Lüğateyn* adlı eserinde Farsçaya karşı Türkçenin üstünlüğünü ortaya koymak için yüz kelime seçerek bunların anlamları üzerinde durmuştur. XVI. yüzyılın önemli bir şâir ve tarihçisi olan, Gelibolulu Âlî (ö.1008/1599-1600) de, pek çok meşhûr şâirin güzel gazellerinin 20-30'u geçmediğini; kendisinin ise onlardan daha iyi olduğunu ispat etmek için, yazdığı yüz gazeli seçerek, bu esere, *Gül-i Sad-Berg* ismini vermiştir.⁴⁵ Ali Şir Nevâî'nin Türkçenin üstünlüğünü delillendirmek için yüz kelime seçmesi ve Âlî'nin de kendisinin daha iyi olduğunu ortaya koymak için yüz gazel seçmesi, Türk kültüründeki yüz sayının önemini anlatmak için olmalıdır. Nitekim Türkçemizde-“yüz” sayısı, hakîkî, mecâzî, isim, deyim muhtelif şekilde kullanılmaktadır.⁴⁶

⁴³ Annemarie Schimmel, *Sayıların Gizemi*, çev. Mustafa Küpüşoğlu (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, ts). 291.

⁴⁴ Sâd Kelime' nin kimin tarafından yapıldığı bilinmeyen Türkçe manzûm şerhi de yapılmıştır. Bu eser, Topyalı Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin (ö.1294/1877) hattı ile Osmanlı Padişahı Sultân Abdulazîz'in (1830-1876) müsaadesiyle İstanbul'da Mühendisioğlu Kulları Matbaasında 1286/1869 yılında *Sâd Kelime-i Hazreti Ali Kerremallahü Veche ve Radiyallahu Anhu* adıyla basılmıştır. Bu kitabı rahmetli Ali Yardım'ın özel kütüphanesinden temin eden Ahmet Cemal Niyazoğlu, üzerinde çalışma yaparak günümüz Türkçesiyle yayınlamıştır. bk. Ahmet Cemal Niyazoğlu, *Hazreti Ali (r.a.)'nin Kulaklara Küpe Olacak Yüz sözü (Sâd Kelime)* (İzmir: yy., 1998).

⁴⁵ Gelibolulu Âlî, *Gül-i Sad-Berg* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Manzûm, 1108), 286-290' dan nakleden Öztoprak, Manzum Yüz Hadîsler, 289.

⁴⁶ Türkçe'mizde “yüz” kelimesi, fiil, isim, birleşik isim, birleşik, deyim vb. hakîkî ve mecâzî pek çok şekil ve manada kullanılmıştır. “Doksan dokuzdan sonraki sayı”, “yüzme sporu yapmak”, “deriyi yüzmek”, “başın kaş, göz, ağız ve burundan oluşan ön kısmı”, “yüzey, satıh”, “kumaşın dış yüzü”, “ön taraf” vb. manaları yanında, “yüz akı”, “yüz bulmak”, “yüz çevirmek” (döndürmek), “yüz göstermek”, “yüz karası”, “yüz sürmek”, “yüz görümlüğü”, “yüzbaşı”, “yüzyıl” vb. pek çok şekilde kullanılmıştır. “Yüz” kelimesinin muhtelif şekillerde kullanımları ve manalarıyla ilgili daha geniş bilgi için bk. Kerim Can Bayar, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2006), “yüz”, 3/3458-3464; M. Ertuğrul Saraçbaşı, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), “yüz”, 2/1241-1251; Sevinç Koçak-Kadriye Alkan, *Türkçe Sözlük* (Ankara: y.y., 1999), 2/1488-1493; “yüz”, Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1984), “yüz”, 2/957-963.

Çokluktan kinâye olarak bir şeyin pek çok defa söylendiğini anlatmak için de “yüz kere söylemek” tabiri de vardır.⁴⁷

Nihat Öztoprak'ın da ifade ettiği gibi,⁴⁸ yüz sayısı ile tertip edilmiş, dînî, tarihî, edebî kitaplar da vardır. Neşet Çağatay'ın *Yüz Soruda İslam Tarihi*, Selahattin Tansel'in *Yüz Fıkra Yüz Tarih*, Doğan Kuban'ın *Yüz Soruda Türkiye Sanat Tarihi*, Nevin Berberoğlu'nun *İstanbul'un Yüz Camisi*, Yaşar Ateşoğlu'nun *Yüz Osmanlı Büyüğü*, Behiye Yılmaz'ın *Yüz Türk Büyüğü*, adlı kitaplara daha başka kitaplar da eklenebilir.

1.2. Yüz Hadîslerin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Sebepler

Yüz hadîs kitaplarının zuhûr etmesini hazırlayan -yukarıda işaret edilenler dışında- başka sebepler de vardır. Bu hususlar özellikle Türkçe yüz hadîs kitapları için geçerli olmakla birlikte, Arapça yüz hadîs kitaplarının te'lifleri için de aynı sebeplerin mümkün olabileceği tahmin edilmektedir. Şimdi bunların bazısına değinilecektir.

1.2.1. Kırk Hadîslerle Yüz Hadîslerin Sebeb-i Te'lif Benzerlikleri

Türkçedeki te'lif ve tercüme kırk hadîslerle yüz hadîslerin ilk ortaya çıkışları tarihleri birbirine yakındır.⁴⁹ Türkçe ilk kırk hadîs, Mahmûd b. Alî'nin (ö.759/1358) *Nehcü'l-Ferâdis* adlı eseridir.⁵⁰ Yüz hadîslerinin Türkçedeki ilk örneği ise, Erzurum'lu Mustafa Darîr'in (ö.795/1392-93) *Yüz Hadîs Yüz Hikâye* adlı eseridir.⁵¹ Müellifin bu eserini vefatından bir süre önce te'lif ettiği düşünülmektedir. Yüz hadîs kitabının kırk hadîs eserinden kısa bir süre sonra te'lif edildiği anlaşılmaktadır. İkinci kırk hadîs tercümesi, -ki manzûm olarak ilk kırk hadîs tercümesidir- Kemâl Ümmî'nin (815/1412 yılından sonra) tercüme ettiği *Kırk Armağan*'ıdır.⁵² İlk manzûm yüz hadîs ise, Muhammed Hatiboğlu'nun (ö.834/1435 yılından sonra) *Ferahnâme*'sidir.⁵³ Kastamonu'lu Lâtîfî'nin (ö.990/1582) *Subhânu'l-Uşşâk*⁵⁴ adlı eseri ise, en tanınmış yüz hadîs kitabıdır.

Yukarıda da işaret edildiği gibi Türkçedeki ilk kırk hadîslerle ilk yüz hadîslerin ortaya çıkışları aynı dönem olup te'lif edildikleri yıllar da birbirine yakındır. Bu iki eser grubu arasında başka ortak yönler de bulunmaktadır. Yüz hadîslerle ilgili, kırk

⁴⁷ Türkçede de “yüz” kelimesi, kere, kez, defa kelimeleriyle birlikte kullanıldığında işin çokluğunu mübalağalı bir şekilde anlatmaktadır. Mesela, “Yüz kere söyledim, anlamadı.” cümlesi gibi. bk. Bayar, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, “yüz”, 3/3462.

⁴⁸ Öztoprak, *Manzûm Yüz Hadîsler*, 290.

⁴⁹ Öztoprak, *Manzûm Yüz Hadîsler*, 5-6.

⁵⁰ Bu eser hakkında bilgi için bk. Karahan, *Kırk Hadîsler*, 143-146.

⁵¹ Hayatı ve kitap hakkında bilgi için bk. Erzurumlu Mustafa Darîr, *Yüz Hadîs Yüz Hikâye (Türk Dilinde Art Zamanlı Değişmeler)*, haz. Mustafa Sarı (Ankara: TDK Yayınları, 2016), 19-24; Mustafa Erkan, “Darîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8/488-489.

⁵² Hayatı ve eser hakkında bk. Karahan, *Kırk Hadîsler*, 153-155; İsmail Ünver, “Kemal Ümmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/229-230.

⁵³ Bk. Mustafa Erkan, “Hatiboğlu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16/461-462.

⁵⁴ Bu kitap ve müellifi için bk. Ahmet, Sevgi, “Lâtîfî ve Subhânu'l-Uşşâk'ı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (1992), 55.

hadîslerde olduğu gibi bilinen bir hadîs yoktur. Fakat yüz hadîs mecmûalarının pek çoğunda, eserin yazılma sebeplerinden biri olarak “مَنْ حَفِظَ عَلَيَّ أُمَّيَ أَرْبَعِينَ حَدِيثًا...” “Her kim ümmetinden dînî işlerine dair dair kırk hadîs ezberlerse...”⁵⁵ hadîsinin olduğu görülmektedir.⁵⁶

XVI. yüzyılda, Türk ve İran Edebîyatında 80 (40+40) veya 120 (40+40+40) yahut yüz (100) hadîsi kırk hadîs niyetine tercüme ve şerh edenlere de rastlanmaktadır. Devrin şâirlerinden Usûlî (ö.945/1538) de bunlar arasındadır.⁵⁷

Bazı âlimlerin ve şâirlerin, daha çok sevap kazanmak için önce kırk hadîs topladığı, daha sonra buna bir kırk hadîs daha ilave ederek seksene çıkardığı; bu seksen hadîse de yirmi hadîs daha ilave etmek suretiyle yüz hadîse tamamlandığı ifade edilmiştir.⁵⁸

Klasik Edebîyat eserlerinde müellifin, ismini (mahlasını) genellikle eserin mukaddimesinde ve son beytinde kullandığına dikkat çeken Nihat Öztoprak, Halvetî Muhyî'nin *Gül-i Sad-Berg*'in de ise, mahlasının, mukaddimede ve daha sonra kırkıncı ve sekseninci beyitlerde geçtiğine işaret etmiştir.⁵⁹

Aynı şekilde Muhyiddîn İbn Arabî'nin (ö.638/1240) *Mişkâtü'l-Envâr* isimli eseri de 101 kudsî hadîsten oluşmaktadır. Bu eserin birinci bölümüne kırk hadîs, ikinci bölümüne de yine kırk hadîs tasnîf etmiştir. Üçüncü bölümüne ise yirmi bir hadîs tasnîf ederek toplamda bu eseri yüz bir (101) hadîsten oluşmaktadır. Neden böyle yaptığını da “...وَهُوَ وَتَرَّ حُبُّ الْوَتَرِ...” “...Allah bir dir, biri sever.”⁶⁰ hadîsine işaret ederek; Allah'ın birliğini /vahdâniyetini vurgulamak için yaptığını söylemiştir.⁶¹

1.2.2. Esmâ-i Hüsnâ Etkisi

⁵⁵ Râmahurmuzî, *el-Muhaddisü'l-fasl beyne'r-râvî ve'l-vâî*, 173 (No. 18).

⁵⁶ Bk. Öztoprak, *Manzûm Yüz Hadîsler*, 6.

⁵⁷ Abdülkadir Karahan, “Kırk Hadîs” (Türk Edebiyatında), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/472.

⁵⁸ Öztoprak, *Yüz Hadîsleri Hazırlayan Sebepler*, 287.

⁵⁹ Öztoprak, *Manzûm Yüz Hadîsler*, 72; Öztoprak, *Yüz Hadîsleri Hazırlayan Sebepler*, 287. Nihat Öztoprak'ın da işaret ettiği gibi Halvetî Muhyî, *Gül-i Sad-Berg*'inin ulaşabildiğimiz dört ayrı nüshasında da mahlasını mukaddimede, kırkıncı ve sekseninci hadîslerin şerhlerinde kullanmıştır. Erzurum nüshasında da hâtime kısmında da kullanmıştır. Kırkıncı ve sekseninci hadîslerin şerhinde kullanması, önce kırk hadîs şerh edip daha sonra bunu yüz hadîse ikmâl ettiğine işaret etmektedir. bk. Muhyiddîn-i Muhammed Karahisârî, Halvetî Muhyî, *Gül-i Sad-Berg* (İstanbul: Bâyezid Genel Kütüphanesi, Nâdir Eserler Bölümü, 1234), 1a-12b; Halvetî Muhyî, *Gül-i Sad-Berg* (İstanbul: Bâyezid Genel Kütüphanesi, Nâdir Eserler Bölümü, 1233/1), 1b-13b; Halvetî Muhyî, *Gül-i Sad-Berg* (Erzurum: Yazma Eserler Kütüphanesi, 115/4), 102b-113a; Halvetî Muhyî, *Gül-i Sad-Berg* (Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Kütüphanesi, Muzaffer Ozak Bölümü, 110/1), 2a-13b.

⁶⁰ Buhârî, “Daavât”, 68 (8/87, No. 6410); Müslim, “Zikir ve Dua”, 5 (4/2062, No. 2677).

⁶¹ Muhyiddîn İbn Arabî, *Mişkâtü'l-Envâr (Nurlar Hazinesi) çev. Mehmet Demirci* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1990), 51-55. Ayrıca *Mişkâtü'l-Envâr*'daki hadîslerle ilgili değerlendirme için bk. Ali Vasfî Kurt, *Mağrib ve Endülüs'de Hadîs İlmî'nin Safhaları ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Hadîs Kültürü* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 382-390.

İsmin çoğulu “esmâ” ve en güzel anlamına gelen “hüsnâ” kelimelerinin terkiibinden meydana gelen “esmâ-i hüsnâ” (el-esmâü'l-hüsnâ), en güzel isimler anlamındadır.⁶² Âyet ve hadîslerde Allah'a (c.c) nisbet edilen güzel isimleri ifâde etmektedir.⁶³ Kur'ân'da geçen yüzden fazla isim ve hadîslerde de Allah'a (c.c) nisbet edilen daha başka isimler olmakla birlikte, terim olarak “esmâ-i hüsnâ” terkiibinin, doksan dokuz isim ihtiva ettiği kabul edilir.⁶⁴

Birçok hadîs kaynağında şu hadîs rivayet edilmiştir:

«إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا، مِائَةٌ إِلَّا وَاحِدًا، مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ»

“Allah'ın doksan dokuz -yüzden bir eksik- ismi vardır. Bunları ezberleyen cennete girer.”⁶⁵

Bu hadîste isimlerin neler olduğu sayılmamıştır. Tirmizî'nin bir rivâyetinde,⁶⁶ aynı hadîs manayı değiştirmeyecek kelime farklılığıyla zikredilmiştir. Akabinde de isimler sıralanmış olup sayısı doksan dokuzdur. İbn Mâce rivayetinde ise, yüz bir isim zikredilmiştir.⁶⁷ Bazı kaynaklarda da şu rivayet vardır:

«اللَّهُ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ اسْمًا، مِائَةٌ إِلَّا وَاحِدًا، لَا يَحْفَظُهَا أَحَدٌ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَهُوَ وَتَرٌ يُجِبُ الْوَتْرَ»

“Allah'ın doksan dokuz -yüzden bir eksik- ismi vardır. Bunları ezberleyen cennete girer. Allah tekdir, tek olanı sever”.⁶⁸

Daha önce de işaret edildiği üzere Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, önceden hazırladığı iki ayrı kırk hadîsine yirmi bir hadîs daha ilâve ederek yüz bir kudsî hadîs ihtiva eden *Mişkâtü'l-Envâr* adlı eserinin sebab-i te'lifini anlatırken, “...Allah tekdir, tek olanı sever”⁶⁹ hadîsine işaret etmiştir.⁷⁰ Yani Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin bu eserini te'lif ederken esmâ-i hüsnâ'dan esinlendiği anlaşılmaktadır.

Esmâ-i hüsnâ'nın sayısının doksan dokuz olduğu kabul edilmektedir. Ancak Bekir Topaloğlu, hadîsdeki “esmâ-i hüsnâ”yı sayan doksan dokuz sayısının sınırlandırıcı olmayıp çokluktan kinâyeye olarak düşünenler olduğunu; bazılarının göre de hadîsteki isim sayısının doksan dokuz değil, yüz olduğunu da ifade etmektedir.⁷¹

⁶² Fikret Karaman vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2006), 151-152

⁶³ “En güzel isimler, Allah'ındır...” bk. el-A'râf, 7/180; Tâhâ, 20/8; el-Hasr, 59/24

⁶⁴ Bekir Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11/404.

⁶⁵ Mesela bk. Buhârî, “Tevhîd”, 12 (9/118, No.7392), “Şurût”, 18 (3/198, No. 2736); Tirmizî, “Daavât”, 88 (5/530, No.3506); İbn Mâce, “Daavât”, 10 (5/28, No. 3860).

⁶⁶ Tirmizî, “Daavât”, 88 (5/530, No. 3507).

⁶⁷ İbn Mâce, “Daavât”, 10 (5/28, No. 3861).

⁶⁸ Buhârî, “Daavât”, 68 (8/87, No. 6410); Müslim, “Zikir ve Duâ”, 5 (4/2062); İbn Mâce, “Daavât”, 10 (5/28, No. 3861).

⁶⁹ Buhârî, “Davât”, 68 (8/87, No. 6410); Müslim, “Zikir ve Duâ”, 5 (4/2062); İbn Mâce, “Daavât”, 10 (5/28, No. 3861).

⁷⁰ İbn Arabî, *Mişkâtü'l-Envâr (Nurlar Hazinesi)*, 52; Kurt, *Mağrib ve Endülüs'de Hadîs İlmî'nin Safhaları ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Hadîs Kültürü*, 385.

⁷¹ Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, 404-408.

Çeşitli zikir meclislerinde esmâ-i hüsnâ okunup ardından kelime-i tevhîdle devam edilerek zikrin tamamlandığı müşâhede edilmektedir. Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, yüz hadîs kitapları derlenirken esmâ-i hüsnâ'nın da dikkate alınmış olmasının muhtemel olduğu düşünülmektedir.

1.2.3. Yapılan İyiliğe Eser Yazarak Teşekkür Etmek

Yüz hadîs tercümesinin sebeplerinden biri de yapılan iyiliğe karşılık eser takdim etmektir. Öyle anlaşılıyor ki, yaşadığı dönemdeki kültür ortamında, kendisine yapılan iyiliğe teşekkür etmek için bir şâirin, bir yazarın yapabileceği en iyi işlerden biri, kalemini ve sanatını konuşturmaktır. Bunu yapanlardan biri de Niğdeli Visâlî'dir (ö.1056/1646). İki yüz on beyitlik yüz hadîs tercümesinden oluşan *Gül-i Sad-Berg*'ini, kendisini yüksek pâyeli müderrislik makamıyla taltif eden Sultan III. Mehmet'e teşekkür için kaleme almıştır.⁷² Erzurumlu Mustafâ Darîr de, *Yüz Hadîs Yüz Hikâye* adlı eserini, bir beyin arzusunu yerine getirmek için te'lif etmiştir.⁷³

1.2.4. Dünyevî ve Uhrevî Sebepler

Yine, sevgili Peygamberimizin şefâatine nâil olmak, okuyucuların duasını almak, halka faydalı iş yapmak, devlet adamlarından maddî menfaat elde etmek de yüz hadîs tercümelerinin diğer sebeplerinden sayılabilir.⁷⁴

2. Arapça Yüz Hadîs Kitapları

Hadîs Literatüründe yüz hadîs kitaplarının bir hadîs nev'i olarak yer almadığını ifade etmiştik. Fakat sayıları az da olsa, isnadının özellikleri, rivâyet zincirinde bulunan râvîlerin meslekleri, vb. hususiyetleri dikkate alınarak "Yüz Hadîs" adıyla anılan hadîs kitapları/cüzleri bulunmaktadır.⁷⁵

Burada ulaşabildiğimiz kaynaklarda isimleri zikredilen Arapça yüz hadîs eserleri ve müellifleri kaydedilerek kronolojik olarak sıralanacaktır. Bunlardan ulaşabildiğimiz eserler de kısaca tanıtılacaktır.

2.1. Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ahmed b. Muhammed İbn Ebî Şurayh el-Ensârî el-Herevî'nin (ö.393/1002) *el-Ehâdisü'l-mi'etü'l-şurayhiyye'si*

⁷² İ. Çetin Derdiyok, "Gül-i Sad Berg", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996, 14/226.

⁷³ Darîr, *Yüz Hadîs Yüz Hikâye* (Türk Dilinde Art Zamanlı Değişmeler, 199.

⁷⁴ Öztoprak. *Manzûm Yüz Hadîsler*, 10-11.

⁷⁵ Kettânî (ö.1345/1926), Yusuf Özbek tarafından *Hadîs Literatürü* adıyla Türkçe'ye tercüme edilen *er-Risâletü'l-müstetrafe* adlı eserinde hadîs kaynaklarını tanıtırken, kırk hadîslerden sonra, "Diğer Hadîs Grupları" başlığı altında yüz hadîs kitaplarından bahsetmiştir. Bu başlık altında diğer bazı kitaplarla birlikte sıraladığı "Yüz Hadîs" kitapları; Ebû İsmâil Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Ensârî el-Herevî'nin (ö. 481/1089) *el-Mi'e'si*, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî'nin (ö.761/1359) *el-Mi'etü'l-müntekât min Sahîh-i Müslim'i* ve yine el-Alâî'nin *el-Mi'etü'l-müntekât min et-Tirmizî'sidir*. Kettânî'nin bu eserini dipnot ilaveleriyle Türkçeye tercüme eden Yusuf Özbek de özellikle İbn Hacer ve Rûdânî'ye atıfta bulunarak bu yüz hadîs kitaplarına bazı ilaveler yapmıştır. bk. Kettânî, *Hadîs Literatürü*, 213-214. el-Alâî'nin yukarıda zikredilen iki adet yüz hadîs kitabını Mücteba Uğur da *Hadîs İlimleri Edebiyatı*'nda kaydetmiştir. bk. Uğur, *Hadîs İlimleri Edebiyatı*, 118.

Bu eser, tespit edebildiğimiz en eski tarihli yüz hadîs kitabıdır. Zehebî, (ö.748/1348) duyduğunu iyi muhafaza eden bir muhaddis olarak nitelediği İbn Ebî Şurayh'in yüz hadîslerle ilgili *Mi'e* adlı bir cüz'ü olduğunu ifade etmiştir. İsmi zikrettiği talebeleri arasında Ebû Âsım el-Fudayl b. Yahyâ b. Fudayl el-Fudaylî de vardır.⁷⁶ İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1448) de, İbn Ebî Şurayh el-Ensârî'el-Herevî'nin, *el-Mi'etü's-şurayhiyye* adlı bir hadîs cüzü olduğunu söylemektedir.⁷⁷ Rûdânî (ö.1094/1683), İbn Ebî Şurayh'in, *el-Mi'e* adlı bir eseri olduğundan bahsetmektedir. Fakat İbn Ebî Şurayh'den intikâl eden bu "*el-Mi'e=Yüz hadîs*" cüzünde toplamda yüz hadîs olmadığını, sanki bu cüzü ondan rivâyet eden öğrencisi Ebû Âsım el-Fudaylî, ondan rivâyet eden Ebû'l-Vakt Abdülevvel es-Siczî ve ondan da rivâyet eden Ebû'l-Müneccâ Abdullah el-Bağdâdî' den biri-nin kısalttığını dile getirir.⁷⁸

Bu kitabın ismi "el-Mi'e" ortak payda olmak kaydıyla- üç farklı şekilde zikrediliyorsa da- *el-Ehâdîsü'l-mi'etü's-şurayhiyye* adıyla, Arapça olarak temel İslâmî kaynakları bulabildiğimiz "el-Mektebetü's-Şâmile" adlı bilgisayar programında, yazma hadîs kitapları bölümünde (el-Mahtûtâtü'l-Hadîsiyye) görülmüştür. Temel İslâmî kaynakları ihtiva eden adı geçen internet sitesinde bu eseri, 2004 yılında birinci baskı olarak "Cevâmiu'l-Kelim" adlı hadîs programı neşretmiştir. Bu yazma eserin hangi kütüphanede olduğuna da işaret edilmemiştir.

Eserin başında, İbn Ebî Şurayh'in işittiği bu hadîs cüzünü, ondan Ebû Âsım el-Fudayl b. Yahyâ b. Fudayl el-Fudaylî'nin rivâyet ettiği, ondan Ebû'l-Vakt Abdülevvel b. İsa b. Şuayb es-Siczî'nin rivâyet ettiği; bu râvîden de Ebû'l-Müneccâ Abdillâh b. Ömer b. Ali b. Ömer Zeyd el-Bağdâdî'nin rivâyet ettiği kaydedilmiştir. Ardından da besmele ile başlanarak hadîsler sıralanmıştır. Bu eserde Rûdânî'nin söylediği gibi, yüz hadîs yoktur, sadece 66 hadîs mevcuttur.

İlk hadîsi ise şöyledir:

أَخْبَرَنَا الشَّيْخُ الْإِمَامُ أَبُو الْمُنَجَّاجِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ عُمَرَ بْنِ زَيْدِ الْبَغْدَادِيِّ ، قَدِمَ عَلَيْنَا حَلَبَ فِي ذِي الْقَعْدَةِ مِنْ سَنَةِ أَرْبَعٍ وَثَلَاثِينَ وَسِتِّ مِائَةٍ ، قِرَاءَةً عَلَيْهِ وَأَنَا أَسْمَعُ ، قِيلَ لَهُ: أَخْبِرْكُمْ الشَّيْخُ أَبُو الْوَقْتِ عَبْدُ الْأَوَّلِ بْنُ عَيْسَى بْنِ شُعَيْبِ بْنِ الْحَارِثِ الْهَرَوِيُّ ، قِرَاءَةً عَلَيْهِ ، وَأَنْتَ تَسْمَعُ فِي شُعْبَانَ مِنْ سَنَةِ ثَلَاثٍ وَخَمْسِينَ وَخَمْسِ مِائَةٍ ، فَأَقْرَأَ بِهِ ، أَنَا أَبُو عَاصِمِ الْفَضْلِيُّ بْنُ يَحْيَى بْنِ الْفَضْلِيِّ ، أَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي شَرِيحٍ ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ الْعَبَّاسِ الْوَرَّاقُ ، ثنا الْحَسَنُ بْنُ عَرَفَةَ الْعَبْدِيُّ ، ثنا الْوَلِيدُ بْنُ بَكْرِ بْنِ أَبِي حَبَابٍ ، عَنْ سَلَامِ الْحَجَرِيِّ ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ السَّبْيِيِّ ، عَنْ الْحَارِثِ ، عَنْ عَلِيٍّ ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ: «مَا دُعَاءٌ إِلَّا بَيْنَهُ وَبَيْنَ السَّمَاءِ حِجَابٌ حَتَّى يُصَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ ، فَإِذَا صَلَّيْتُ عَلَى النَّبِيِّ انْحَرَقَ الْحِجَابُ ، وَاسْتَجِيبَ الدُّعَاءُ»

⁷⁶ Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârûkî ed-Dımaşkî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Siyer), thk. Şuayb Arnaûd, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 16/526-528.

⁷⁷ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed, İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu'cemü'l-müfehres ev tecrîdi esânîdi'l-kütübi'l-meshûreti ve'l-eczê'l-mensûre*, (el-Mu'cemü'l-müfehres), thk. Muhammed Şükür el-Meyâdîni (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1998), 347.

⁷⁸ Ebû Abdillâh, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Süleymân, er-Rûdânî, *Silatü'l-halef bi mevsîli's-selef*, (Sıla), thk. Muhammed Hâcî (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1408/1988), 393.

“Duâ ile semâ arasında Hz. Peygamber’e (s.a.s.) ve âilesine salât-ü selam getirinceye kadar perde vardır. Salât-ü selam getirilince perde yanar/kalkar ve duâ kabul edilir.”

Görüldüğü üzere bu hadîsin senedinde, Hz. Peygamber’den (s.a.s.) itibaren nakleden râvîler sıralanmıştır. Ardından da İbn Ebî Şurayh el-Ensârî el-Herevî yer almaktadır. Sonunda ise el-Herevî’den bu hadîsi – aynı zamanda bu hadîs cüzünü rivâyet eden yukarıda isimleri zikredilen râvîler yer almaktadır.

Bu hadîsi es-Subkî⁷⁹ ilk üç râvîsi aynı ve manayı değiştirmeyecek bir metinle, İbn Kayyim el-Cevziyye⁸⁰ de ilk iki râvîsi aynı ve manayı değiştirmeyecek metinle rivâyet etmiştir.

Takip eden diğer hadîslerin rivâyet zincirinde ise, İbn Ebî Şurayh el-Ensârî ve ondan rivâyet eden yukarıda isimleri anılan üç râvîye yer verilmemiş, İbn Ebî Şurayh’in bu hadîsleri kendilerinden rivâyet ettiği râvîler sıralanmıştır. Bu râvîlerin sayısı, altı ile sekiz arasında değişmektedir.

Birinci hadîs dışında diğer hadîsler, bâb başlığı altında sıralanmıştır. Çoğunlukla her bâb başlığı altında bir hadîs vardır. İki yerde, bir bâb altında iki hadîs, bir “bâb” altında da dört hadîs verilmiştir.

Bu hadîs cüz’ünün son hadîsi ise şu şekildedir:

حَدَّثَنَا ابْنُ عَقِيلٍ، ثنا عَلِيُّ بْنُ خَشْرَبٍ، ثنا عَيْسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ عُثْمَانَ هُوَ ابْنُ حَكِيمٍ، عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلَاقَةَ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ شَرِيكٍ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا يَتَكَلَّمُ مِنَّا مِتَّكَلِمٌ كَانَ عَلَى رُءُوسِنَا الرَّحْمَ إِذْ جَاءَهُ قَوْمٌ مِنَ الْأَعْرَابِ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفْتِنَا فِي كَذَا، أَفْتِنَا فِي كَذَا، فَقَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ وَضَعَ عَنْكُمْ الْحَرَجَ إِلَّا مَنْ افْتَرَضَ مِنْ عَرَضٍ أَحْيَيْهِ فَرَضًا فَذَلِكَ الَّذِي حَرَجَ وَهَلَكَ».

قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْتَ دَاوَى؟ قَالَ: «نَعَمْ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يُنَزِّلْ دَاءً إِلَّا أَنْزَلَ لَهُ دَوَاءً إِلَّا دَاءً وَاحِدًا».

قَالُوا: فَمَا هُوَ؟ قَالَ: «الْهَرَمُ».

قَالُوا: فَأَيُّ عِبَادِ اللَّهِ خَيْرٌ؟ قَالَ: «أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا»

Bu, kitabın son hadîsidir. Bu hadîs metnini, ilk üç râvîsi aynı senetle ve manayı değiştirmeyecek küçük farklılıkları olan metinle İbn Hıbbân rivâyet etmiştir.⁸¹ Aynı metni, İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye’nin de rivâyet ettiği görülmüştür.⁸²

⁷⁹ Tâcuddîn Abdulvahhâb Takıyyüddîn, es-Subkî, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed Hanâkî-Abdulfettâh Muhammed Halevî, (b.y.: yy., 1413/1992), 1/176.

⁸⁰ Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ebû Bekr b. Eyyûb, İbn Kayyim el-Cevziyye, *Celâlül-efhâm fî fadli's-salât alâ Muhammed hayru'l-enâm*, thk. Şuayb Arnaûd-Abdulkadir Arnaûd (Kuveyt: yy., 1407/1987), 42.

⁸¹ Ebû Hâtim, Muhammed b. Hibbân el-Bustî, *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şuayb Arnaûd, (Beyrut: yy., 1414/1993), 2/236 (No. 486).

⁸² Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyûb, İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlâmü'l-muvakkûn an Rabbi'l-âlemîn*, thk. Muhammed Abdüsselam İbrahim (Beyrut: yy., 1411/1991), 4/244.

olduğu ifade etmiştir.⁹² el-Ensârî el-Herevî'nin hayatı hakkında bilgi veren bazı kaynaklarda bu eserinden söz edilmemiştir.⁹³

Herevî'nin *el-Mi'e* adlı eserine yazma ya da basılı olarak muttali olunamamıştır. Küçük bir cüz mahiyetinde olduğu için, diğer eserlerinin bir bölümü olarak değerlendirilmiş olması da muhtemeldir.

2.4. Ebû Abdillâh Muhammed b. Fazl b. Ahmed el-Furâvî'nin (ö.530/1136) *el-Mi'e* veya *el-Mi'etü'l-furâviyye'si*

Zehebî, onun, küçük yaşından itibaren hadîs ile meşgul olduğunu ve *el-Mi'e* adlı bir hadîs cüzü te'lif ettiğini kaydetmiştir.⁹⁴ İbn Hacer de, el-Furâvî'nin *el-Mi'etü'l-Furâviyye* adlı bir kitabı olduğunu, yüz hadîs ihtiva eden eseri ondan Muhammed b. Ali b. Sadaka el-Harrânî'nin rivâyet ettiğini nakletmektedir.⁹⁵ Rûdânî de, el-Furâvî'nin *el-Mi'e* adlı eserinden bahsedip, bu eseri, el-Furâvî'nin oğlu Ebû'l-Berekât Abdullah'ın tahrîc ettiğini, Muhammed b. Sadaka el-Harrânî'nin de bu eseri rivâyet ettiğini dile getirmektedir.⁹⁶

Furâvî'nin *el-Mi'e* ya da *el-Mi'etü'l-Furâviyye* adlı eserinin olduğundan söz edilmekle birlikte bu esere ulaşlamamıştır. Diğer eserlerinin içinde olması veya kayıp olması muhtemeldir.

2.5. Ebû Abdillâh Muhammed b. Aybek es-Surûcî' nin (ö.714/1314) *el-Mi'etü'l-mütebâyenetü'l-esânî'di*

Şanlıurfa Suruç'lu olan es-Surûcî'nin hayatı hakkında bilgi veren kaynaklarda bu eserinden bahsedilmemektedir.⁹⁷ İbn Tolûn,⁹⁸ Rûdânî⁹⁹ ve Yusuf Özbek¹⁰⁰ es-Surûcî'nin böyle bir eseri olduğunu kaydederler fakat söz konusu eser hakkında maalesef şimdilik bir bilgiye ulaşlamamıştır.

⁹² Kettâni, *Hadîs Literatürü*, 213.

⁹³ Bk. Ebû'l-Ferec Cemâluddîn Ebû Abdirrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî, İbn Cevzî, *el-Muntazam fî tevârihi târihi'l-umem* (Beyrut: yy., 1415/1995), 9/620; Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşârîhi'l-â'lâm, (Târihu'l-İslâm)* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1424/2003), 10/489; Zehebî, *Siyer*, 18/503-518; Ebû'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Ebî Bekr b. Muhammed, es-Suyûtî, *Tabâkâtü'l-huffâz* (Beyrut: yy., 1403/1983), 440-441; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn ve esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn* (İstanbul: 1995), 1/352-353.

⁹⁴ Zehebî, *Siyer*, 19/610-619; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 11/512-514.

⁹⁵ İbn Hacer, *el-Mu'cemu'l-mufehres*, 347.

⁹⁶ Rûdânî, *Sıla*, 393.

⁹⁷ Hayatı için bk. Ebû Mehâsin Cemaluddîn Yusuf b. et-Tağriberdî ez-Zâhirî, İbn Tağriberdî, *en-Nucûmu'z-zâhira fî mulûki Mısır ve Kâhire* (Mısır: Vezâratu's-Sakâfe ve'l-İrşâd, ts.), 10/108; Ebû'l-Felâh Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî İbn'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*, thk. Mahmûd Arnaûd (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1406/1986), (*Şezerâtu'z-Zeheb*), 6/141.

⁹⁸ Ebû'l-Fazl (Ebû Abdillâh) Şemsuddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Tolûn ed-Dımaşkî, İbn Tolûn, *el-Ehâdisu'l-mi'etu el-muştemiletu alâ mi'eti nisbetin ile's-sanâ*, (el-Ehâdisu'l-mi'e), thk. Abdullah b. Abdilazîz eş-Şebrânî (Beyrut: yy., 1407/2017), 16.

⁹⁹ Rûdânî, *Sıla*, 394.

¹⁰⁰ Kettâni, *Hadîs Literatürü*, 213 (Mütercimnin dipnot ilavesi).

2.6. Takiyyuddîn Ebû'l-Fazl Süleymân b. Hamza b. Ahmed el-Makdisî İbn Kudâmeti'l-Hanbelî'nin (ö.715/1315) *el-Ehâdisu'l-mi'e'si*

Bu eserin Zâhiriyye Kütüphanesi'nde yazma nüshasının olduğu kaydedilmektedir.¹⁰¹ Eserle ilgili başka bir bilgi bulunamamıştır.

2.7. Radiyyuddîn İbraâhîm b. Muhammed et-Taberî el-Mekki'nin (ö.722/1322) *Mi'etü tusâiyyât'ı*

Bu eser, *Tuhfetu't-tâlib ve buğyetu'r-râğib* adıyla da isimlendirilmiştir.¹⁰² Dokuz râvîli ve âlî isnâdli olduğu da ifade edilmektedir.¹⁰³ Muhtelif isimlerle anılan eser bulunamamıştır.

2.8. İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takiyyuddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî'nin (ö.728/1328) *el-Mi'etü'l-müntekât min Sahîhi'l-Buhârî'si*

İbn Teymiyye'nin bu çalışması, adından da anlaşılacağı üzere, Buhârî'nin *Sahîh*'inden seçerek bir araya getirdiği yüz hadîsten oluşmaktadır. Rûdânî,¹⁰⁴ İbn Teymiyye'nin bu kitabını yüz hadîs kitapları arasında saymaktadır. Bu çalışma İbn Teymiyye'nin, diğer bazı müellefâtı ile birlikte, *Mecmûun fîhi musannafât li şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*¹⁰⁵ başlığı ile te'lif edilen kitabın içinde *el-Mi'etü'l-müntekâ min Sahîhi'l-Buhârî* ya da *el-Muntekât min avâlî "el-Muhtasaru'l-musnedi's-Sahîh min umûri'r-Rasûl ve sünenihî ve eyyâmihî"* adıyla 107-233 sayfaları arasında yer almaktadır.

İbn Teymiyye'nin *el-Mi'etu'l-muntekâ min Sahîhi'l-Buhârî* adlı bu çalışmasının ilk hadîsi, «مَنْ يَقُلْ عَلَيَّ مَا لَمْ أَقُلْ فَلَيْتَبَوَّأَ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ» "Kim söylemediğim bir sözü benden naklederse, cehennemdeki yerini hazırlasın" hadîsidir.¹⁰⁶

Muhakkîk, İbn Teymiyye'nin bu kitapta topladığı hadîslerin bir kısmının "sülâsî"¹⁰⁷ isnâdla rivâyet edildiğini ifade etmektedir ki, toplam yirmi bir hadîstir.

¹⁰¹ Bk. Kettânî, *Hadîs Literatürü*, 214 (Zâhiriyye, Mec. 2/94-116). (Mütercimim dipnotu).

¹⁰² İbn Tolûn, *el-Ehâdisu'l-mi'e*, 16. Bu kitabı Rûdânî "*Tuhfetu't-tali ve buğyetu'r-râğib*" yanında "*Mi'e hadîs ve hamse*" adıyla zikretmektedir. bk. Rûdânî, *Sıla*, 394.

¹⁰³ Kettânî, *Hadîs Literatürü*, 214 (Mütercimim dipnot açıklaması).

¹⁰⁴ Rûdânî, *Sıla*, 393.

¹⁰⁵ Ebû'l-Abbâs Takiyyuddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, İbn Teymiyye, *Mecmûun fîhi musannafât li Şeyhi'l-İslâm ibn Teymiyye (Mecmûun Fîhi)*, thk. İbrâhîm b. Şerîf el-Mîliyyi (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1422/2002).

¹⁰⁶ Buhârî, "İlm", 38 (1/33, No.109). Ayrıca bu hadis hakkında geniş bilgi için bk. Bekir Kuzudişli, "*Men Kezebe Aleyye...*" *Hadisi ve Lafzen Mütevâtir Meselesi*", Marife 7/1 (2007), 137-166; Erdoğan Köycü, *Men Kezebe Hadisi Üzerine Bir Araştırma* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2013), 9-59.

¹⁰⁷ Senedinde son râvî ile Hz. Peygamber (sas) arasında üç râvî bulunan hadîse, sülâsî isnâdli hadîs veya "sülâsiyyât"; bu isnâda da sülâsî isnad denilir. Böyle isnâdla rivâyet edilen hadîslerin sayısı da azdır. Daha geniş bilgi için bk. Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, 361; Aydın, *Hadîs İstihlâhları Sözlüğü*, 279.

Bazısının da “rubâî”¹⁰⁸ isnâdla rivâyet edildiğini kaydeder. Bu hadîslerin toplamı da yirmi sekiz hadîstir.¹⁰⁹ Yirmi bir kitapta (bölüm) toplam yüz üç hadîs vardır. Eserin son hadîsi ise şöyledir:

عن أبي هريرة رضي الله عنه، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " قَالَ اللَّهُ: كُلُّ عَمَلِ ابْنِ آدَمَ لَهُ، إِلَّا الصِّيَامَ، فَإِنَّهُ لِي وَأَنَا أَجْرِي بِهِ، وَالصِّيَامُ جُنَّةٌ، وَإِذَا كَانَ يَوْمٌ صَوْمٍ أَحَدِكُمْ فَلَا يَرْفُثْ وَلَا يَصْحَبْ، فَإِنْ سَابَهُ أَحَدٌ أَوْ قَاتَلَهُ، فَلْيُقِلْ إِيَّيَ امْرُؤًا صَائِمًا " ¹¹⁰

“Allah (c.c.) şöyle buyurdu: Âdemoğlunun oruç hariç her ameli kendisi içindir. Yalnız oruç benim içindir. Onu ben mükafatlandırırım. Oruç bir kalkandır. Sizden biriniz oruç tuttuğunda çirkin söz söylemesin ve bağırmasın. Şayet birisi ona söver ya da kavga ederse, ben oruçluyum desin.”

Yukarıda da zikredildiği üzere eserinin diğer bir ismi, *el-Muntekât min avâlî “el-Muhtasaru’l-musnedi’s-Sahîh min umûri’r-Rasul (s.a.s.) ve sunenihi ve eyyâmihî”*dir. İsminden de anlaşılacağı üzere, bu çalışmasında âli isnâdla rivâyet edilen hadîslerin toplanması amaçlanmıştır. Bu kitaptaki hadîslerin konusu muhtelifdir. İsnâdın âli olması esasına göre tertip edildiği için seçtiği hadîslerde konu bütünlüğü yoktur.

2.9. Cemâluddîn Ahmed b. Muhammed ez-Zâhirî’nin (ö.739/1338) *el-Mi’etu’l-muntekât min musnedi’l aşera ve İbn Abbâs ve İbn Mes’ûd ve İbn Ömer min Musnedi Ahmed b. Hanbel’i*

Ahmed b. Hanbel’in *Musned*’inden seçtiği hadîslerden oluşan bu eserin adı kaynaklarda¹¹¹ zikrediliyorsa da henüz bulunamamıştır.

2.10. Ebû Saîd Salâhuddîn Haliîl b. Keykeldî Alâî’nin (ö.761/1359) *el-Mi’etu’l-muntekât min Sahîhi Müslim’i ve el-Mi’etu’l-muntekât min et-Tirmizî’si*

Alâî, Türk asıllı bir asker çoğu olarak Şam’da doğup (694/1295) küçük yaşlardan itibaren hadîs ve fıkıh ilmiyle ilimleriyle meşgul olmuştur. Devrinin önemli âlimleri arasında sayılmaktadır. Medreselerde ders vermiş, eserler bırakmıştır.¹¹² Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657), Alâî’nin *el-Mi’etu’l-muntekât min Sahîhi Muslim*, *el-Mi’etu’l-muntekât min et-Tirmizî* ve *el-Mi’etu’l-muntekât min meşîhati’l-fahr* adlı eserleri olduğunu kaydetmektedir.¹¹³ Kettânî, Alâî’nin *el-Mi’etu’l-muntekât min Sahîhi Muslim* ve *el-Mi’etu’l-muntekât min et-Tirmizî* adlı iki eseri olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁴ Yine, *Meşîhatü ibni’l-Buhârî* adlı kitabı tahkîk eden el-Hâzimî de,

¹⁰⁸ Senesinde son râvî ile Hz. Peygamber (sas) arasında dört râvî bulunan hadîse rubâî isnâdla hadîs veya “rubâiyyât” denilmektedir. bk. Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, 331; Aydınli, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, 259.

¹⁰⁹ İbn Teymiyye, *Mecmûun fhi*, 129.

¹¹⁰ Buhârî, “Teheccud”, 18 (3/806, No. 1151).

¹¹¹ İbn Tolûn, *el-Ehâdisu’l-mi’e*, 17; Rûdânî, *Sıla*, 394; Kettânî, *Hadîs Literatürü*, 213-214 (Mütercimim dipnotu).

¹¹² İbnu’l-İmâd, *Şezerâtu’z-zeheb*, 8/327-329; Selman Başaran, “Alâî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/331-332.

¹¹³ Kâtib Çelebi, *Keşfu’z-zunûn an esâmi’l-kutub ve’l-funûn*, nşr. Şerâfettin Yalıtıkaya-Kilisli Rifat Bilge (İstanbul: 1360-1362/19411943), 2/1577.

¹¹⁴ Kettânî, *Hadîs Literatürü*, 213.

Alâî'nin, *el-Mi'etu muntekât* adlı bir eserinin olduğuna işaret etmiştir.¹¹⁵ Alâî'nin bu iki eserini Mücteba Uğur da kaydetmiştir.¹¹⁶

Adından bahsedilen bu eserlere muttâlî olunamamıştır.

2.11. Ebû İshâk et-Tenûhî'nin (ö.800/1398) *el-Mi'etu'l-Uşâriyye'si*

Ebû İshâk et-Tenûhî'nin asıl adı, İbrâhîm b. Ahmed b. Abdilvâhid el-Ba'î ed-Dimeşkî olup, İbn Hacer kendisinden *el-Mi'etu'l-uşâriyye* adlı eseri okumuştur.¹¹⁷ İbn Hacer¹¹⁸ ve Rûdânî'nin¹¹⁹ adını zikrettikleri bu eser bulunamamıştır.

2.12. Ebû Zer'a Veliyyuddîn Ahmed b. Abdirrahîm b. Hüseyin el-İrâkî el-Mısırî'nin (ö.826/1422) *el-Mi'e'si*

İrâkî el-Mısırî'ye ait olduğu bazı kaynaklarda¹²⁰ söz edilen bu kitabın mevcudiyeti hakkında bilgi sahibi olunamamıştır.

2.13. İbn Hacer Ebû'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî'nin (ö.852/1449) *Nazmu'l-leâlî bi'l-mi'eti'l-avâlî'si*

Eser, Kemâl Yûsuf el-Hût'un tahkîkiyle Beyrut'ta Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye tarafından 1410/1990'da basılmıştır.

İbn Hacer'in, âlî¹²¹ isnâdları olan hadîsler arasından seçtiği yüz hadîsten oluşan bir avâlî¹²² kitabıdır.¹²³ Mukaddimesinde ifade edildiğine göre, uşârî¹²⁴ hadîsleri ihtiva etmektedir. İbn Hacer'in duyduğu âlî isnâdlardan oluşan ve kendisine rivâyet etme izni verilen hadîslerden meydana gelmektedir. Burada yer verdiği hadîslerin çoğunluğunu, Buhârî ve Müslim'in müştereken rivâyet ettikleri hadîslerin oluşturduğunu, bazılarını da bu muhaddislerin münferiden rivâyet ettiklerini; az bir kısmının da Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin rivâyet ettikleri hadîslerden

¹¹⁵ Ali b. Ahmed b. Abdilvâhid el-Makdisî, *Meşîhatu ibni'l-Buhârî*, thk. Avaz İtkî Saîd el-Hâzimî (Mekke: yy., 1419/1998), 1/11.

¹¹⁶ Uğur, *Hadîs İlimleri Edebiyatı*, 118.

¹¹⁷ Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer el-Askalânî. *ed-Dureru'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*, thk. Muhammed Abdulmuîn (Haydarabad: yy., 1392/1972), 1/9-10.

¹¹⁸ İbn Hacer, *el-Mu'cemu'l-mufehres*, 347.

¹¹⁹ Rûdânî, *Sıla*, 393.

¹²⁰ İbn İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 9/251-252; İbn Tolûn, *el-Ehâdisu'l-mi'e*, 17.

¹²¹ Âlî İsnâd: Bir hadîsin râvîsi ile Hz. Peygamber (s.a.s.) arasında râvî sayının az olduğu isnattır. bk. Koçyiğit, *Hadîs İstılahları*, 30-37; Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 8.

¹²² Avâlî, âlî istilahının çoğuludur. Hz. Peygamber (s.a.s.) den âlî isnâdla rivâyet edilmiş hadîslere denir. bk. Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, 34.

¹²³ Bu kitap, "Avâlî" kitapları arasında da zikretmiştir. bk. Kettânî, *Hadîs Literatürü*, 358 (12 numaralı dipnot).

¹²⁴ Uşârî, kelime olarak, onlu demektir, çoğulu "uşârîyyât"tır. Hadîs usûlü ilminde son râvî ile Hz. Peygamber (sas) arasında on râvî bulunan âlî isnâdlarla rivâyet edilen hadîsleri ifade eden bir tabir olarak kullanılmıştır. bk. Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, 412.

meydana geldiğini ifade etmektedir. Özenle tahrîc ederek topladığı hadîslerden oluşan bu esere de “*Nazmu’l-leâlî bi’l-mi’eti’l-avâlî*” ismini verdiğini söylemiştir.¹²⁵

İbn Hacer’in *Nazmu’l-leâlî bi’l-mi’eti’l-avâlî*’ye aldığı ilk hadîs, Seleme b. el-Ekvâ’dan rivâyet edilmiş bir Buhârî¹²⁶ hadîsi olan «مَنْ يَقُلْ عَلَيَّ مَا لَمْ أَقُلْ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ» “Kim söylemediğim bir sözü benden naklederse, cehennemdeki yerini hazırlasın” hadîsidir. Hadîsi müteâkiben, bu hadîsin “sahîh” olduğunu, sadece Buhârî’nin rivâyet ettiğini, dile getirmiştir. Bu hadîsin amacının sevgili Peygamber’imizin insanları yalandan sakındırmak olduğunu, yüzün üzerinde sahâbî tarafından rivâyet edildiğini ifade etmiştir.¹²⁷

Bu eserin son hadîsi ise:

«أَنَّ سُبُعِيَةَ الْأَسْلَمِيَّةَ تُوِّفِيَ عَنْهَا زَوْجُهَا وَهِيَ حُبْلَى، فَلَمْ تَمُكِّثْ إِلَّا لَيَالٍ حَتَّى وَضَعَتْ، فَلَمَّا خَلَّتْ حُطِبَتْ، فَاسْتَأْذَنَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي النِّكَاحِ حِينَ وَضَعَتْ فَأُذِنَ لَهَا فَنَكَحَتْ»

Hadîsin sonunda yaptığı değerlendirmede, bu hadîsi kendisine rivâyet eden râvî Ebû Abbas ile Hz. Peygamber (s.a.s.) arasında on râvî olduğunu söylemiştir. Bu hadîsle ilgili ilginç bir özelliğin, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce’nin her birinin bu hadîsi, “mükâtebe”¹²⁸ yoluyla rivâyet etmiş olmalarıdır der.¹²⁹

Nazmu’l-leâlî bi’l-mi’eti’l-avâlî’nin en önemli özelliği, adından da anlaşılacağı üzere, İbn Hacer’e kadar bu hadîsi nakleden râvîlerin sayısıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.) ile İbn Hacer arasında sekiz asır olduğunu düşündüğümüzde, on râvî vasıtasıyla bir hadîsin kendisine ulaşması önemlidir. Eserin özelliği, Hz. Peygamber’den (s.a.s.) İbn Hacer’e on râvî ile ulaşan âlî isnadlı hadîslere yer vermiş olmasıdır. Seçilen hadîslerden ziyade senedin önemli olduğu görülmüştür.

Eserde çok değişik konularda hadîsler vardır. Seçilen hadîsler arasında konu bütünlüğü yoktur. Çok değişik konularda hadîsler vardır. Özellikle belli konulardaki hadîslerin çoğunlukta olduğu söylenemez. Bu kitap Şâmile programında bulunabilmiştir. Orijinali temin edilememiştir.

2.14. İbn Tolûn Ebû’l-Fazl (Ebû Abdillah) Şemsuddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed b. Tolûn ed-Dımaşkî’nin (ö.953/1546) *el-Ehâdisu’l-mi’etü el-muştemiletu alâ mi’eti nisbetin ile’s-sanâî’si*

¹²⁵ Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî, *Nazmu’l-leâlî bi’l-mi’eti’l-avâlî*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1410/1990), 30.

¹²⁶ Buhârî, “İlm”, 38 (1/33, No. 109).

¹²⁷ İbn Hacer, *Nazmu’l-leâlî bi’l-mi’eti’l-avâlî*, 31-32. Ayrıca bu hadîsin sahâbî râvîlerinin rivâyetlerinin değerlendirildiği ve musannıflarına kadar isnâdlarının tablolarının çıkarıldığı müstakil bir çalışma için bk. Köycü, *Men Kezebe Hadisi Üzerine Bir Araştırma*, 9-59.

¹²⁸ Mükâtebe, yazışmak manasındadır. Hadîs istilâhında, hocanın uhdesindeki bir veya birkaç hadîsi yazıp veya yazdırıp talebesine vermesi ya da göndermesidir. Daha geniş bilgi için bk. Koçyiğit, *Hadîs İstilâhları*, 275-277; Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, 82,268; Aydın, *Hadîs İstilâhları Sözlüğü*, 207.

¹²⁹ İbn Hacer, *Nazmu’l-leâlî, bi’l-mi’eti’l-avâlî*, 134-135.

İbn Tolûn, XV. yüzyılın son çeyreğinde Şâm'da doğmuştur. Ticaretle ve bazı aile efrâdı da ilimle meşgul olan bir Türk ailesine mensuptur. Hadîs, fıkıh ve diğer İslâmî ilimler, tıp, hendese ve matematik gibi ilim dallarında eğitim almıştır ve pek çok eseri vardır.¹³⁰

Bu kitabı, her bir hadîsin senedinde bir sanatkâr- veya bu lakapla mâruf-râvînin olduğu yüz hadîsten meydana gelmektedir. Hadîsler, senetlerindeki sanatın/mesleğin harf sırasına göre dizilmiştir.

Kitap, Dr. Abdullah b. Abdilazîz'in tahkîki ile neşredilmiştir.¹³¹ Tamamı iki yüz yirmi dört (224) sayfadan oluşan eserde, muhakkîkin mukaddimesi ve müellifin ön sözünden sonra yüz hadîs sıralanmıştır.

Muhakkik mukaddimede hamdele ve salveleden sonra, İbn Tolûn'un çok eser veren âlimlerden olduğunu ifade eder. Bu eseri te'lif etme sebebinin de "yüz" sayısının özelliği dolayısıyla mükemmelliği amaçlamış olabileceğini; sanatın ve sanatkârın değerini yücelterek, daha önce muhtelif işler yapan pek çok sanatkârın mesleklerini ilimle -özellikle hadîsle- tezyin ederek icra ettiklerini, böylece İslâm'ı gayr-i müslim beldelerde yaydıklarını anlatarak, halefleri olan sanatkârların seleflerini örnek almalarını amaçlayıp bu vesile ile İslam kültürünü anlatmayı hedeflemiş olabileceğini dile getirmektedir.¹³²

Müellif kitabının ön sözünde, bu eserin yüz hadîsten oluştuğunu, her bir hadîsin senedinde bir sanatkâr-veya bu lakapla meşhur olan-râvînin olduğunu, hadîsleri bu mesleklerin harf sırasına göre "elif" den başlayarak sıraladığını ifade etmektedir. İbn Tolûn, muhaddislerden daha önce yüz hadîs toplayıp eser meydana getirenler olduğunu ve kendisinin de onların yolunu takip ederek böyle bir eseri te'lif ettiğini kaydetmektedir. Müellif kendisinden önce yüz hadîs kitabı te'lif edenlerin isimlerini de sıralamıştır. Bunlar, yukarıda kaydettiğimiz et-Taberî el-Mekkî, es-Sûrûcî, İbn Temiyye, İbn Zâhirî, el-Alâî ve el-İrâkî el-Mısrî'dir.¹³³

İbn Tolûn, eserine senedinde "iğneci-الأبار" râvî yer alan bir hadîs ile başlamıştır. İlk hadîs senediyle birlikte şu şöyledir:¹³⁴

أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَبِي عُمَرَ بِقِرَاءَتِي عَلَيْهِ أَنَا أَبُو الْفَرَجِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يُوسُفَ بْنِ قُرَيْحٍ أَنَا الْحَافِظُ أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْمُحَبِّبِ الْمَقْدِسِيِّ أَنَا الْقَاضِي أَبُو الرَّبِيعِ سَلِيمَانُ بْنُ حَمَزَةَ بْنِ أَبِي عُمَرَ أَنَا الْحَافِظُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ الْمَقْدِسِيِّ وَكَتَبَ إِلَيَّ عَلِيًّا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عُمَرَ عَنْ أُمِّ مُحَمَّدٍ عَائِشَةَ بِنْتِ مُحَمَّدٍ الْمَقْدِسِيِّ عَنْ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ سِتِّ الْفُقَهَاءِ ابْنَةِ إِبْرَاهِيمَ الْوَأَسِطِيَّةِ عَنِ الْحَافِظِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْمَقْدِسِيِّ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَمَزَةَ السُّلَيْمِيُّ أَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنُ بْنُ أَحْمَدَ الْحَدَّادُ ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ الْأَصْبَهَانِيُّ ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ

¹³⁰ Hayatı ve eserleriyle ilgili daha geniş bilgi için bk. Ahmet Kavas, "İbn Tolun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20/415-416.

¹³¹ Ebû'l-Fazl (Ebû Abdillâh) Şemsuddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed b. Tolûn ed-Dımaşkî, İbn Tolun, ed-Dımaşkî, *el-Ehâdîsü'l-mi'etü el- muştemiletu alâ mi'eti nisbetin ile's-senâi'*, thk. Dr. Abdullah b. Abdilazîz eş-Şebrânî (Beyrut: yy., 1407/2017).

¹³² İbn Tolûn, *el-Ehâdîsü'l-mi'e*, 5-8.

¹³³ İbn Tolûn, *el-Ehâdîsü'l-mi'e*, 15-17.

¹³⁴ İbn Tolûn, *el-Ehâdîsü'l-mi'e*, 19.

عَلِيَّ الْأَبَارِ ثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ ثَنَا رَفْدَةُ بْنُ قُضَاعَةَ الْعَسَائِيُّ عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ مَعَ كُلِّ تَكْبِيرَةٍ وَهَذَا هُوَ الْحَدِيثُ الْأَوَّلُ

“Hz. Peygamber (s.a.s.) farz namazlarda her tekbirde ellerini hafif/alçak kaldırıyordu”

Görüldüğü üzere, hadîsin başından yedinci râvî İmam Hâfız er-Rabbânî el-Mutkin Ebû Abbâs Ahmed b. Alî el-Ebbâr (ö.290/902)'dir¹³⁵. Bu hadîsi Ebû Nuaym el-İsfehânî, rivâyet etmiştir. Ebû Nuaym el-İsfehânî, yaptığı değerlendirmede hadîsin “garîb”¹³⁶ olduğunu ve bu hadîsi sadece râvî Ri'fetu'l-Kadâ' nın rivâyet ettiğini söylemiştir.¹³⁷

İkinci hadîs, senesinde “tuğlacı-الاجرِي” lakaplı bir râvî olan şu hadîstir¹³⁸:

أَخْبَرَنَا أَبُو المحاسن يُوْسُفُ بنِ حَسَنِ الصَّالِحِي وَأَذِنَ لِي عَلِيًّا المَحْبُوبِي يَحْيَى بنُ يَزِيدَ الدِّمَشْقِيُّ عَنْ أُمِّ عَبْدِ اللَّهِ عَائِشَةَ بِنْتِ مُحَمَّدٍ الصَّالِحِيَّةِ عَنْ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ سِتِّ الْفُقَهَاءِ ابْنَةِ إِبْرَاهِيمَ الْوَأَسِطِيَّةِ عَنِ الصَّبِيَاءِ مُحَمَّدِ بنِ عَبْدِ الْوَاحِدِ أَنَا أَبُو الْفَرَجِ الثَّقَفِيُّ أَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحَدَّادُ أَنَا أَبُو نُعَيْمٍ الْحَافِظُ قَالَ ثَنَا أَبُو بَكْرِ الْاَجْرِيُّ قَالَ ثَنَا أَبُو بَكْرِ الْفَرَزَابِيُّ قَالَ ثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ ثَنَا صَدَقَةَ بنِ عَمَّارٍ خَالِدِ ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي عَاتِكَةَ عَنْ عَلِيِّ بنِ يَزِيدَ عَنِ الْقَاسِمِ عَنِ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عَلَيْنَا بِالْعِلْمِ قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ وَقَبْلَ أَنْ يُرْفَعَ ثُمَّ جَمَعَ بَيْنَ إصْبَعَيْهِ الْوُسْطَى وَالْيَمَانِيَّةِ تَلِيَّ الْإِبْهَامِ ثُمَّ قَالَ الْعَالِمُ وَالْمُتَعَلِّمُ شَرِيكَانِ فِي الْأَجْرِ وَلَا خَيْرَ فِي سَائِرِ النَّاسِ بَعْدَ وَهَذَا هُوَ الْحَدِيثُ الثَّانِي

Hadîsin başından sekizinci râvîsi olan, İmam Hâfız el-Kudve Şeyhu'l-Harâmî's-Şerîf Ebû Bekir Muhammed b. Huseyn b. Abdillâh el-Bağdâdî el-Âcûrrî (ö.360/970) dir.¹³⁹ Bu hadîsi ayrıca, ismi meşhur olmayan el-Ensârî el-Ka'bî (ö.535) rivâyet etmiştir.¹⁴⁰

Yüzüncü hadîs ise, senesinde “terazici-الوزان” lakaplı bir râvî olan şu hadîstir¹⁴¹:

أَخْبَرَنَا الْجَمَّالُ يُوْسُفُ بْنُ حَسَنِ الصَّالِحِي أَنَا أَبُو حَفْصِ السُّلَيْمِي أَنَا أَبُو الْفَرَجِ بْنُ الرَّعِيْبِ أَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ الدِّيرِمَقُوتِي وَأَبَاحَ لِي عَلِيًّا الْخَويُّ بِنِ مُحَمَّدِ الْحَنْفِيِّ عَنْ أُمِّ مُحَمَّدٍ عَائِشَةَ بِنْتِ الْمُحْتَسِبِ الْعُمَرِيِّ عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ الدِّيرِمَقُوتِي أَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ بنِ الزَّيْدِي أَنَا أَبُو الْوَقْتِ السَّجَرِي أَنَا الدَّوْدِيُّ السَّرْحَسِيُّ أَنَا الرَّبْرِيُّ أَنَا الْبُخَارِيُّ ثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ ثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ هَلَالِ الْوَزَّانِ عَنْ عُرْوَةَ ابْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَرَضِهِ الَّذِي لَمْ يَقُمْ مِنْهُ لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ وَهَذَا هُوَ الْحَدِيثُ الْمِائَةِ

¹³⁵ Bk. Zehebî, *Siyer*, 13/ 443.

¹³⁶ Garîb, kelime olarak yabancı, kimsesiz vb. manadadır. Hadîs istilâhında genelde hangi tabakada olursa olsun bir râvînin tek başına rivâyet ettiği hadîse denilir. Daha geniş bilgi için bk. Koçyiğit, *Hadîs İstilahları*, 114-115; Uğur, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, 102.

¹³⁷ Ahmed b. Abdillâh Ebû Nuaym el-İsfehânî, *Hiyletu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ* (Beyrut: yy., 1409/1988), 3/356; “a.mlf.”, *Ma'rifetu's-sahâbe*, thk.: Âdil Yûsuf Azzâzî (Riyad: yy., 1419/1998), 4/2091 (No. 5263). Ayrıca *Ma'rifetu's-sahâbe*'nin içeriği, metodu, yazma ve baskı yerleri hakkında geniş bilgi için bk. Erdoğlan Köycü, *Hadîs Tarihi Kütüb-i Sitte Sonrası Dönem IV Ricâl Edebiyatı*, (Ankara: Lisans Yayıncılık, 2019), 227-228.

¹³⁸ İbn Tolûn, *el-Ehâdisu'l-mi'e*, 21.

¹³⁹ Bk. Zehebî, *Siyer*, 16/443.

¹⁴⁰ Muhammed b. Abdalbâkî b. Muhammed, el-Ensârî el-Ka'bî, *Ehâdisu's-şuyûh*, thk. eş-Şerîf Hâtim b. Ârif (b.y.: Dâru'l-Âlemi'l-Fevâid, 1422/2007), 1/1301, (No: 664).

¹⁴¹ İbn Tolûn, *el-Ehâdisu'l-mi'e*, 217.

Bu hadîsin üçüncü râvîsi Hilâl b. Vezzân'dır. Hadîsi, Buhârî,¹⁴² Müslim,¹⁴³ Nesâî¹⁴⁴ ve Ahmed b. Hanbel¹⁴⁵ rivâyet etmişlerdir.

İbn Tolûn'un bu kitabında zikrettiği bu meslekler arasında, ayakkabıcı, kefenci, bakkal, kasap, kalkancı/zırhçı, derici, mürekkepçi, oduncu, mezarıcı, helvacı, ekmekçi, terzi, uncu, tellal, hamamcı vb. meslekler vardır.

Eserin özelliği, senesinde sanatkâr râvî olan hadîslerin bir araya getirilmiş olmasıdır. Kitapta muhtelif konularda hadîsler vardır. Bu hadîslerin çoğu kısadır.

Yukarıda on dört müellife ait on beş adet yüz hadîs kitabı tespit edilmiştir. Bunlardan dört eseri inceleme imkânı olmuştur. Birinin de yazma nüshasının olduğu öğrenilmiştir. Diğerlerinin yazma ya da matbû olduğuna dair bilgiye ulaşamamıştır. Bu eserler, zaman içinde kaybolmadı ise el yazması (mahtût) şeklinde kütüphanelerde müstakil ya da başka bir eserin içinde bulunması mümkün olduğu gibi, müstakil ya da müellifin diğer eserleriyle birlikte basılmış olma ihtimali de vardır. Zaman içinde bunlardan haberdar olunacağı ümit edilmektedir.

Yukarıda tespit edilen yüz hadîs kitaplarının kronolojik sıraya göre ilkinin müellifi olan Herevî'nin ölüm tarihi, hicrî 393'tür. Yani Herevî'nin *el-Ehâdisü'l-mi'etü'l-şurayhiyye adlı* eseri, Tasnîf Dönemi eseridir ve bu dönem eserlerinin özelliklerindedir. Hadîslerin senetleri vardır ve şahıstan rivâyet edilmiştir. Diğer yüz hadîs kitapları ise, Şerh ve Derlemecilik Döneminin eserleridir.

Asırlar boyunca tasnîf ve te'lif edilen ve sayıları binli rakamlarla ifade edilen hadîs kitapları içerisinde yüz hadîs kitaplarının sayısının daha fazla olacağı muhakkaktır. Şimdilik bu kadarı tespit edilebilmiştir. İlerleyen zaman içinde başka yüz hadîs kitaplarını bulabilmek amacımız ve başka araştırmacılar tarafından bulunması da beklentimizdir.

Bulabildiğimiz Arapça yüz hadîs kitapları yukarıda sıralanmıştır. Şimdi Türkçe'ye tercüme veya şerh edilen yüz hadîs kitaplarına geçmek istiyoruz.

3. Türkçe Yüz Hadîsler

Türkçe yüz hadîslerden kastettiğimiz, Türkçe yüz hadîs tercümeleridir. Bunların içinde aslı Arapça olan bir kitaptan Türkçeye tercüme edilenleri de Türkçe te'lif edilenler de vardır. Bu eserler, hadîs kitaplarından yüz hadîs seçmek suretiyle mukaddime, sebab-i te'lif, hadîs şerhleri ve hâtime... gibi bölümlerden oluşmaktadır. Bu başlık altında araştırmalarda gün yüzüne çıkarılan yüz hadîs kitaplarının müellif ve isimlerini sıralayıp bu kitaplarla ilgili yapılan çalışmalara atıfta bulunulmuştur. Bu sahada biri mensûr, altısı manzûm toplam yedi adet yüz hadîs kitabı ilim hayatına kazandırılmıştır. Bu nev'i eserler, Klasik Türk Edebîyatı'nın -başka bir ifade ile Divan Edebîyatı'nın- mahsullerindedir.¹⁴⁶ Yapılacak yeni araştırmalarda kütüphanelerde

¹⁴² Buhârî, "Megâzî", 85 (4/11, No. 4441).

¹⁴³ Müslim, "Mesâcid", 18 (1/376, No. 529).

¹⁴⁴ Nesâî, "Mesâcid", 13 (2/40, No. 703).

¹⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, 14/393.

¹⁴⁶ Öztoprak, *Manzûm Yüz Hadîsler*, 13.

bunların dışında da te'lif ve tercüme başka yüz hadîs kitaplarının bulunabileceği ifade edilmektedir.¹⁴⁷Şimdi kronolojik olarak Türkçe yüz hadîs kitaplarını inceleyelim.

3.1. Kâdı Mustafa Darîr'in (ö.795/1393'den sonra) *Yüz Hadîs Yüz Hikâye'si*

Yüz Hadîs Yüz Hikâye adlı bu eserin Erzurumlu Kâdı Mustafa Darîr'e ait olduğu düşünülmektedir.¹⁴⁸ Bu eser, Klasik Türk Edebîyatının ilk yüz hadîsi olma özelliğine sahiptir. Mensûr bir eserdir. Kitap, isminden de anlaşılacağı üzere yüz hadîs ve yüz hikâyeden oluşmaktadır. Kısa bir mukaddimeden sonra, kitabın ana bölümünde hadîslerin Arapça metni yazılmış, ardından Türkçe tercümesi verilmiştir. Akabinde de bu hadîse uygun bir hikâye yer almaktadır. Bu kitaptaki hadîs ve hikâyeler, Muhammed Hatipoğlu'nun *Ferahnâme'si*'ndeki hadîs ve hikâyelerle aynı olup ikisinin de Arapça bir kitaptan tercüme olduğu tahmin edilmektedir. Kitap, te'lif edilmiş eser özelliğindedir. Bu eser, eski Anadolu Türkçesi ile yazılmıştır.¹⁴⁹ Mustafa Darîr'in bu eseri günümüz Türkçesine kazandırılarak yayınlanmıştır.¹⁵⁰

Bu yüz hadîs kitabından başka Klasik Türk Edebîyatında manzûm yüz hadîs kitapları da vardır. Şimdi bunları müelliflerinin vefat tarihlerine göre kronolojik olarak sıralayalım.

3.2. Muhammed Hatiboğlu'nun (ö.834/1434-1435'den sonra) *Ferahnâme'si*

Hatipoğlu'nun *Ferahnâme* adlı bu eseri,¹⁵¹ yüz hadîs ve yüz hikâyeden oluşmaktadır. Eserdeki yüz hadîs ve hikâyelerin Arapça bir kitaptan -ya da bir bölümünden- tercüme edildiğini düşünmekteyiz. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, bu kitaptaki hadîs ve hikâyelerle Mustafa Darîr'in *Yüz Hadîs ve Yüz Hikâye'si*ndeki hadîs ve hikâyelerin aynı Arapça bir kitaptan tercüme olduğu tahmin edilmektedir.¹⁵² Bu

¹⁴⁷ Nihat Öztoprak, bazı kütüphane kataloglarında İbn Kemal ve Âlî adına kayıtlı yüz hadîs tercümelerini gördüğünü; bu eserleri incelediğinde, ilgili şahısların eserleri olmayıp yanlışlıkla onların adına kaydedildiğini, aslında Latîfî'nin *Subhânu'l-Uşşâk*'ının nüshaları olduğunu ifade etmektedir. Fakat İbn Kemal ve Âlî'nin de benzer veya değişik isimlerde yüz hadîslerinin olabileceği ifade edilmiştir. bk. Öztoprak, *Manzum Yüz Hadîsler*, 13, 29.

¹⁴⁸ Hayatı ve kitap hakkında bilgi için bk. Erzurumlu Mustafa Darîr, *Yüz Hadîs Yüz Hikâye* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, Şeriyye, 1287 (eski no:1154)), 1b-130b'den nakleden, Öztoprak, *Manzûm Yüz Hadîsler*, 30; Erzurumlu Mustafa Darîr, *Siyer-i Nebi* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, Şeriyye, 720)'den nakleden Öztoprak, *Manzûm Yüz Hadîsler*, 30; Darîr, *Yüz Hadîs Yüz Hikâye*, haz. Mustafa Sarı, 19-24; Mustafa Erkan, "Darîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8/488-489.

¹⁴⁹ Öztoprak, *Manzûm Yüz Hadîsler*, 29-32.

¹⁵⁰ Erzurumlu Mustafa Darîr'in bu eseri üzerinde yüksek lisans çalışması yapan Mustafa Sarı, bu kitabı günümüz Türkçesine kazandırmıştır. bk. Erzurumlu Mustafa Darir, *Yüz Hadîs Yüz Hikâye*, haz. Mustafa Sarı (Ankara: TDK Yayınları, 2016).

¹⁵¹ Hayatı ve eseri hakkında daha geniş bilgi için bk. Âmil Çelebioğlu, *II. Murat Devri Mesnevileri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doçentlik Tezi, 1976), 125-127, 208-230.

¹⁵² Öztoprak, *Manzûm Yüz Hadîsler*, 32.

eser, tercüme olsa da te'lif eser özelliğindedir. Kitap, 6000'den fazla beyitten oluşmaktadır. Klasik Türk Edebîyatında tespit edilebilen ilk manzûm yüz hadîs kitabıdır. Osmanlı Padişahı Sultân II. Murâd'a takdim etmek üzere kaleme alınmış olup ona ve vezirlerine övgüler vardır. Bu nevi eserlerde bulunması gereken tevhîd, na't, münâcat, medhiye ve sebep-i te'lif bölümleri vardır. Hadîslerin temel hadîs kaynaklarından alındığı anlaşılmaktadır.¹⁵³

3.3. Kadri'nin (ö.?) *Yüz Hadîs Tercüme'si*

Kadri'nin kim olduğu ve ne zaman vefat ettiği kesin olarak bilinmemektedir.¹⁵⁴ *Yüz Hadîs Tercümesi*'nin el yazması mevcuttur.¹⁵⁵ Tevhîd, na't, sebep-i te'lif bölümleri bulunmayan eser, besmele ile başlar. Kısa ve veciz hadîsler seçilmiştir; konuları ise muhtelifdir. Arapça hadîs metni verilmiş, genellikle ilk iki satırda hadîs tercüme edilmiş, üçüncü ve dördüncü satırda da şerh edilmiştir. Bazı Arapça ve Farsça terkipler kullanılmıştır. Bu terkipler dışında dili sade ve anlaşılır şekildedir.¹⁵⁶

3.4. Latîfi'nin (ö.990/1582) *Subhânu'l-Uşşâk'ı*

Latîfi'nin¹⁵⁷ yüz hadîs ihtiva eden *Subhânu'l-Uşşâk*¹⁵⁸ adlı kitabında, bu nevi eserlerde bulunması gereken temel bölümler vardır. Hadîs tercümeleri kıt'a, diğer kısımlar, beyit şeklindedir. Hadîs metninin altında genellikle ilk beyit nasihat, ikinci beyit hadîsin tercümesidir. Sosyal hayatta insanları iyiye güzele yönlendirecek hadîsler seçilmiştir. Arapça ve Farsça terkipler azdır ve dili sadedir. Dili, uslûbü ve muhtevâsı bakımından diğer yüz hadîs kitaplarına göre halk tarafından daha fazla tutulmuştur. Çok sayıda yazma nüshasının olması, okuyanlar tarafından hüsn-ü kabul gördüğünün işaretidir. Eser, muhtemelen Kanûnî Sultân Süleymân'a takdim edilmiştir.¹⁵⁹

3.5. Halvetî Muhyî'nin (ö.990-994/1582-1586) *Gül-i Sad-Berg'i*

¹⁵³ Öztoprak, *Manzûm Yüz Hadîsler*, 33-50, 95-354.

¹⁵⁴ Kim olabileceği ile ilgili tahminler için bk. Öztoprak, *Manzûm Yüz Hadîsler*, 51.

¹⁵⁵ Kadri, *Yüz Hadîs Tercümesi* (İstanbul: Yapı Kredi Bankası Yayınları, Fuat Köprülü Kitapları, 52 (77)), 182b-189b. Daha geniş bilgi için bk. Öztoprak, *Manzûm Yüz Hadîsler*, 51.

¹⁵⁶ Öztoprak, *Manzûm Yüz Hadîsler*, 51-57, 354-388.

¹⁵⁷ Hayatı hakkında bilgi için bk. Ahmet Sevgi, *Latîfi (Hayatı ve Eserleri) İnceleme Metin* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1987), 9-18; Öztoprak, *Manzûm Yüz hadîsler*, 58.

¹⁵⁸ Latîfi, *Subhânu'l-Uşşâk* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, 387/4), 100b-115b'den nakleden N. Öztoprak, *Manzûm Yüz hadîsler*, 58.

¹⁵⁹ Öztoprak, *Manzum Yüz Hadîsler*, 58-68, 388-433.

Halvetî Muhyî'nin asıl adı Muhyiddîn Muhammed Karahisârî'dir.¹⁶⁰ *Gül-i Sad-Berg*¹⁶¹, te'lif bir eserdir. Mukaddime ve hâtîme bölümleri mesnevî, hadîs tercümelere kitledir.¹⁶² Müellifin mahlası, mukaddime bölümünde yirminci beyitte, kırkıncı ve sekseninci hadîslerin tercümelerinde ve hâtîme bölümünde son beyitte zikredilmektedir. Müellif, mukaddime bölümünde eser hakkında bilgi vermiş; ana bölümde yüz hadîsin şerhi yapılmıştır. Önce hadîs yazılmış, altında da bu hadîs bir kitleda şerh edilmiştir. Hadîsleri takip eden kitleda şerh ederken anlaşılır kelimelerin seçildiği görülmektedir. Sade ve akıcı bir üslûbunun olduğu fark edilmektedir. Ağdalı bir dil kullanılmamış, herkesin anlayabileceği kelimeler seçilmiştir. Bir üst satırda söylenen, alt satırlarda farklı bir şekilde bazen devrik cümle ile anlatılmıştır. Fakat önemli bir söz tekrarına da rastlanmaz. Esas amacın herkesin anlamasını sağlamak olduğu görülmektedir. Seçilen hadîsler kısa ve kolayca ezberlenebilecek özelliktedir. Hadîs tercümelere sade ve samimidir. Okuyucu ile sanki gönül dostu ile karşılıklı konuşuyormuş gibi içten bir hitap şekli vardır. Hâtîme bölümünde, bu nasihatlerin yeterli olduğunu, sözlerini tamamladığını; bundan sonra yapılması gerekenin, kalbinde fikr-i ağıâr'ı terk edip her nefeste Allah'ı zikretmek ve öğrenileni uygulamak olduğunu vurgulamıştır.

Gül-i Sad-Berg'in te'lif edildiği dönemde entelektüel zümreden daha ziyade halkın geneline hitap etme amacıyla yazıldığı tahmin edilmektedir. Eserin temel amacının muhatabının, iyi müslüman, iyi insan, iyi vatandaş olmasını sağlamak olduğu müşâhede edilmektedir.¹⁶³

3.6. Muhammed Visâlî Kütahyevî'nin (ö.1057/1647) *Gül-i Sad-Berg-i Vâlîde-i Pâdişâh-ı Cihan*'ı

Visâlî¹⁶⁴ *Gül-i Sad-Berg*'ini¹⁶⁵ Osmanlı Sultanlarından III. Mehmet'in (1595-1603) vâlidese Safiyye Sultân'a ithâf etmiştir. Sultân'a ve ailesine dúa edip iltifat

¹⁶⁰ Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadîkatu'l-cevâmî* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1281), 270; Ayrıca hayatı hakkında daha geniş bilgi için bk. Halil Kurt, *Türk Edebiyatında Mahzen-i Esrâr Mesnevîleri ve Muhyî'nin Mahzen-i Esrâr (Surûr-Efzâ) Adlı Mesnevîsi (Metin-İnceleme)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 81; Mevlüt Haliloğlu, *Hadîs Literatüründe Yüz Hadîsler ve Halvetî Muhyî'nin Gül-i Sad-Berg Adlı Eseri (Tahkik, Tesbit ve Tahrîç)* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 69-76

¹⁶¹ Eserin dört yazma nüshası tespit edilmiştir:
1. İstanbul Bayezid Genel Kütüphanesi Nâdir Eserler bölümü, 1234, 1a -12b.
2. İstanbul Bayezid Genel Kütüphanesi Nâdir Eserler bölümü, 1233/1,1b-13b.
3. Erzurum Yazma Eserler Kütüphanesi, 115/4: 102b-113a.
4. Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Muzaffer Ozak-1 Bölümü, 110/1, 2a-13b.

¹⁶² Öztoprak, *Manzûm Yüz Hadîsler*, 14-16, 69.

¹⁶³ *Gül-i Sad-Berg* hakkında daha geniş bilgi için bk. Haliloğlu, *Hadîs Literatüründe Yüz Hadîsler ve Halvetî Muhyî'nin Gül-i Sad-Berg Adlı Eseri*, 80-90

¹⁶⁴ Visâlî'nin hayatı hakkında bilgi için bk. Visâlî, *Kifâyetnâme* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi A. Sırrı Levend Bölümü, 269); Cahit Baltacı, *XV-XVI Asırlar Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: y.y., 1976), 213.

¹⁶⁵ Visâlî, *Gül-i Sad-Berg*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Kitaplığı A. Sırrı Levend Kitapları, No. 406: 1b-19b.

etmektedir. Seçilen hadîsler değişik konulardadır. Eserde hadîsler bazen ilk iki mısırda, bazen üçüncü ve dördüncü mısralarda tercüme edilmiş; diğer mısralarda açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Zaman zaman da bir kıt'ada tercüme edilmiştir. Mukaddime bölümünde Arapça ve Farsça terkiplere yer verilmiş ve Edebî sanatlar kullanılmıştır. Hadîslerin tercüme edildiği bölümde ise sade anlaşılır bir üslûp kullanılmıştır. Nasihat tarzında hitaplar vardır.¹⁶⁶

3.7. İsmail Belîğ'in (ö.1142/1729) *Gül-i Sad-Berg*'i

Bursalı olduğu ifade edilen İsmail Belîğ'in¹⁶⁷ bu eseri,¹⁶⁸ hadîs tercümeleriyle birlikte toplam, 183 beyittir. Bu nev'i eserlerde bulunması gereken bölümler vardır. Hadîsler birer beyitle tercüme edilmiştir. Kırk hadîs ezberleyene verilen müjdeyi duyunca yüz hadîs seçerek eserine *Gül-i Sad-Berg* ismini verdiğini dile getirmektedir. Devrin padişahı III. Ahmed'e (1704-1730) ve 1718 yılında sadârete geçen damadı İbrâhîm Paşa'ya (ö.1730) övgüler düzmüştür. Eserinde yer verdiği hadîsler, kısa, veciz, ekseriyeti ahlâkî konular, bir kısmı da ibadet konularıyla ilgilidir.¹⁶⁹

4. Yüz Hadîs Geleneğinin Devamı

Yüz hadîs derleme geleneğinin, günümüzde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Hadîs ilminde ilmî, teknik ve bilimsel tür eserler yanında; ahlâkî, tasavvufî, estetik, eğitim (terbiye, terğib) maksatlı türler içerisinde, meslekten hadîsçi olanların yanında, meslekten hadîsçi olmayanların da ilgilendiklerine şahit olunmaktadır. Onlardan da arkalarında bir yâd-ı cemîl bırakmak maksadıyla günümüzde bu klasik geleneği devam ettirmek üzere 40 hadîs ve 100 hadîs derleme faaliyetini devam ettirenler vardır.

Aslen Irak'ın Musul şehrinden olup Ürdün'de yaşayan muasır elektrik mühendisi Muhammed Zeki Muhammed Hıdır'ın *el-İstikâme fi Mi'eti Hadîsi'n-Nebevî*¹⁷⁰ adlı kitabı bu nev'iden bir çalışmadır. Bu çalışmasında mukaddimedede istikamet hakkında kısaca bilgi verdikten sonra yüz hadîsi "bâtınî amellerde istikâmet", "ibadet", "günahlardan kaçınma" gibi bölüm başlıkları altında sahâbî râvîsi ile birlikte hadîsi nakledip, Buhârî, Müslim gibi musannif râvîlerin rivâyet ettiğine işaret etmekle yetinmiştir.

Yine aynı şahsa ait, *Hâze'l-Kur'ân fi Mi'eti Hadîsi'n-Nebevî*¹⁷¹, adlı çalışma da da Kur'an hakkında yüz hadîs, dokuz bölüm altında aynı mihval üzere sıralanmıştır.

¹⁶⁶ Öztoprak, *Manzum Yüz Hadîsler*, 74-80, 476-515; İ. Çetin Derdiyok, "Gül-i Sad-Berg", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 14/226.

¹⁶⁷ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, *Bursalı İsmâil Belîğ* (Ankara: GÜ Eğitim Fakültesi Yayınları, 1985), 37-842. Ayrıca bk. Öztoprak, *Manzûm Yüz Hadîsler*, 80.

¹⁶⁸ İsmail Belîğ, *Gül-i Sad-Berg* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, 2206/2), 17b-24a.

¹⁶⁹ Öztoprak, *Manzûm Yüz Hadîsler*, 80-91, 515-546; İ. Çetin Derdiyok, "Gül-i Sad-Berg", 14/226.

¹⁷⁰ Muhammed Zekî Muhammed Hıdır, *el-İstikâme fi mi'eti hadîsi'n-nebevî* (Musul: y.y., 1408/1987).

¹⁷¹ Muhammed Zekî Muhammed Hıdır, *Hâze'l-Kur'ân fi mi'eti hadîsi'n-nebevî* (b.y.: 3. Basım,1408/1987).

Bu iki çalışma, yüz hadîs derleme geleneğinin günümüzde de devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

SONUÇ

Şerh ve Derlemecilik Dönemi eserlerinden “Derleme Hadîs Grubu” dâhilinde sayılması uygun olan yüz hadîs kitapları, temel hadîs kaynaklarından seçilerek derlenen hadîs kitapçıkları/cüzleridir. Hadîs Literatürünü inceleyen eserlerde bir hadîs kitabı nev’i olarak yer almamıştır. Bu durum, devâsa hadîs müdevvenâtı içinde sayılarının az ve hacimlerinin de küçüklüğünden olmalıdır.

Arapça olarak on dört müellife ait on beş adet yüz hadîs eseri bulunabilmiştir. Kronolojik olarak bu eserlerin ilki el-Herevî’ye (ö.393/1002), sonuncusu da İbn Tolun’a (ö.953/1546) aittir. Bunlardan dördünü inceleme imkânımız olmuştur. Yüz hadîs kitapçıklarının/cüzlerinin daha fazla olduğu, müelliflerinin diğer eserleri içinde ya da başka isimlerle kaydedilmiş olabileceği ve zaman içinde bulunabileceği düşünülmektedir. Bu eserlerde seçilen hadîsler muhtelifdir. İhtiva ettikleri hadîsler bakımından ortak özellikleri de yoktur.

Türkçe yüz hadîs kitapları, mensûr ve manzûm olarak yüz hadîsin Türkçe şerh edilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. İlk te’lif edildikleri dönem ve sebep-i te’lifleri bakımından kırk hadîslerle benzerlikleri vardır. Yüz hadîs kitaplarının, kırk hadîslerle göre daha çok sevap kazanmak amacıyla kırk hadîsi yüz hadîse çıkararak oluşturulduğu düşünülmektedir. Nitekim bazı müelliflerin daha çok sevap kazanmak için önce kırk hadîsi şerh ettikleri, daha sonra buna bir kırk hadîs daha ilave edip sonra yüz hadîse tamamladıkları da ifade edilmektedir.

Türkçede biri mensûr ve altısı manzûm olmak üzere yedi adet yüz hadîs kitabı bulunabilmiştir. Bu manzûm yüz hadîs kitapları klasik divan Edebîyatının mahsulleridir. Gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen daha başka Türkçe yüz hadîs eserlerinin olması da muhtemeldir. Bu eserlerin hepsinde ağırlıklı olarak ahlâkî konularla ilgili hadîsler vardır. Muhammed Hatipoğlu’nun *Ferahnâme*’si hariç hepsinde kısa vecîz hadîsler seçilmiştir. Okuyucularının iyi müslüman, iyi insan ve iyi vatandaş olmalarının hedeflendiği görülmektedir. İşlenen konular genel olarak aynı olmakla birlikte seçtikleri, hadîslerin çoğunluğu farklıdır.

Araştırmamız, yüz hadîs kitaplarının, daha ziyade Türk-İslam kültürünün ürünü olduğunu düşünmemize sevk etmektedir. Zira Türkçe yüz hadîsler yanında, Arapça yüz hadîs eserlerinin müelliflerinin de ya Türk asıllı ya da Türklerin hâkim olduğu coğrafyada yetişen, yaşayan veya Türklerle teşrî-i mesai içinde olan müelliflerin olduğu câlib-i dikkattir. Yapılacak yeni araştırmalarda bu husus daha iyi anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim. *Bursalı İsmail Beliğ*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1985.

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnaûd vd. 45 Cilt. b.y.: Müessesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. 3 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Basım, 1984.
- Âlî, Gelibolulu. *Gül-i Sad-Berg*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Manzûm, 1108.
- Ateş, Süleyman. *Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*. 6 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988.
- Atmaca, Veli. "Beyhakî, İlmî Hüviyeti ve Hadîs İlimlerinde "Tür Edebîyatı"na Katkısı". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (Erzurum, 2006): 157-174.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadîs İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012.
- Ayvansarâyî, Hafız Hüseyin. *Hadîkatü'l-cevâmî'*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1281.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyetü'l-ârifin esmâu'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin*. 2 Cilt. İstanbul: 1955.
- Baltacı, Cahit. *XV-XVI Asırlar Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: y.y., 1976.
- Başaran, Selman. "Alâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/331-332. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Bayar, Kerim Can. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 3 Cilt. İstanbul: Kubbealtı Yayınları 2. Basım, 2006.
- Beliğ, İsmail. *Gül-i Sad-Berg*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, 2206/2, 17b-24a.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Zübeyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tûgu'n-Necât, 1422/2001.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadîs Edebîyatı*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 22. Basım, 2018.
- Çelebioğlu, Âmil. *II. Murat Devri Mesnevileri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebîyat Fakültesi, Doçentlik Tezi, 1976.
- Darîr, Erzurumlu Mustafa. *Yüz Hadîs Yüz Hikâye (Türk Dilinde Art Zamanlı Değişmeler)*. haz. Mustafa Sarı, Ankara: TDK Yayınları, 2016.
- Darîr, Erzurumlu Mustafa. *Yüz Hadîs Yüz Hikâye*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü, Şeriyye, 1287 (Eski Numara: 1154), 1b-130b.
- Derdiyok, İ. Çetin. "Gül-i Sad-Berg", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/225-226. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünen*, thk. Şuayb Arnaûd-Muhammed Kâmil Karabilâlî. 7 Cilt. b.y.: Dâru Risâle-i Âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfehânî. *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*. 9 Cilt. Beyrut: y.y., 1409/1998.

- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî. *Ma'rifetu's-sahâbe*. thk. Adil b. Yûsuf Gazzâzî, 7 Cilt. Riyad: y.y., 1419/1998.
- Ensârî el-Ka'bî, Muhammed b. Abdalbâkî b. Muhammed. *Ehâdisu's-şuyûh*. thk. eş-Şerîf Hâtim b. Ârif. 3 Cilt. b.y.: Dâru'l-Âlemi'l-Fevâid, 1422/2001.
- Erkan, Mustafa. "Darîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/498-489. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Erkan, Mustafa. "Hatiboğlu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/461-462. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Haliloğlu, Mevlüt. *Hadîs Literatüründe Yüz Hadîsler ve Halvetî Muhyî'nin Gül-i Sad-Berg Adlı Eseri (Tahkik, Tesbit ve Tahrîc)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Halvetî Muhyî, Muhyidî-i Muhammed Karahisârî. *Gül-i Sad-Berg*. İstanbul: Bâyezid Genel Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, 1234, 1a-12b.
- Halvetî Muhyî, Muhyidî-i Muhammed Karahisârî. *Gül-i Sad-Berg*. İstanbul: Bâyezid Genel Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü 1233/1, 1b-13b
- Halvetî Muhyî, Muhyidî-i Muhammed Karahisârî. *Gül-i Sad-Berg*. Erzurum: Yazma Eserler Kütüphanesi, 115/4, 102b-113a.
- Halvetî Muhyî, Muhyidî-i Muhammed Karahisârî. *Gül-i Sad-Berg*. Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Kütüphanesi, Muzaffer Ozak Bölümü, 110/1, 2a-13b.
- Hıdır, Muhammed Zekî Muhammed. *el-İstikâme fi mi'eti hadîsi'n-nebevî*. Musul: y.y., 1408/ 1987.
- Hıdır, Muhammed Zekî Muhammed. *Hâze'l-Kur'ân fi mi'eti hadîsi'n-nebevî*. b.y.: y.y., 2. Basım, 1408/1987.
- İbn Arabî, *Muhyiddîn. Mişkâtü'l-Envâr (Nurlar Hazinesi)*. çev. Mehmet Demirci. İstanbul: İz Yayıncılık, 1990.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaluddin Ebû Abdirrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Muntazam fî tevârîhi târihi'l-umem*. 11 Cilt. Beyrut: y.y., 1415/1995.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *ed-Dureru'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*. thk. Muhammed Abdülmuîn, 6 Cilt. Haydarabad: y.y., 6. Basım, 1392/1972.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Nazmu'l-leâlî bi'l-mi'eti'l-avâlî*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî. *el-Mu'cemu'l-müfehres ev tecrîdi esânîdi'l-kütübi'l-meşûreti ve'l-eczâi'l-mensûre*. thk. Muhammed Şükür el-Meyâdînî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1998.

- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî, *Hadîs İstılahları Hakkında Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, çev. Talat Koçyiğit, Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân el-Bustî. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk. Şuayb Arnaûd, 18 Cilt. Beyrut: y.y., 3. Basım, 1414/1993.
- İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh, Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî. *Şezerâtu'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. thk. Mahmud Arnaûd. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1406/1986.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyûp. *Celâlü'l-efhâm fî fadli's-salât alâ Muhammed hayrû'l-enâm*. thk. Şuayb Arnavud-Arnaûd Abdülkadir Arnaûd. Kuveyt: y.y., 1407/1987.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyûb. *İlâmu'l-muvakkîn an Rabbi'l-âlemîn*. thk. Muhammed Abdüsselam İbrahim. 4 Cilt. Beyrut: y.y., 1411/1991.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî. *Sünen*, thk. Şuayb Arnaûd vd. 5 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- İbn Tağriberdî, Ebû Mehâsin Cemâluddîn Yûsuf b. et-Tağriberdî ez-Zahirî. *en-Nucûmu'z-zâhira fî mulûki Mısır ve Kâhire*. 16 Cilt. Mısır: Vezâratü's-Sakafe ve'l-İrşâd, ts.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takıyyuddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmûun fîhi musannafat li Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*. thk. İbrâhîm b. Şerîf el-Mîliyyi. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1422/2002.
- İbn Tolûn, Ebû'l-Fazl (Ebû Abdillâh) Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Tolûn ed-Dımaşkî. *el-Ehâdîu'l-mi'etu el-müştemiletü alâ mi'eti nisbetin ile's-sanâf*. thk. Abdullah b. Abdilazîz eş-Şebrânî. Beyrut: y.y., 1438/2017.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *Târîh-i Hadîs*. b.y.: y.y., 1340/1921.
- Kadrî, *Yüz Hadîs Tercümesi*. İstanbul: Yapı Kredi Bankası, Fuat Köprülü Kitapları, 52 (77), 182b-189b.
- Karahan, Abdülkadir. *İslam Türk Edebîyatında Kırk Hadîs (Toplama, Tercüme ve Şerhleri)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Karahan, Abdülkadir. "Kırk Hadîs" (Türk Edebîyatında). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/440-473. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân Yolu Meal ve Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: DİB. Yayınları, 2007.
- Karaman, Fikret, vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2006.
- Kâtib Çelebi. *Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kutub ve'l-funûn*. nşr. Şerâfettin Yalçkaya -Kilisli Rifat Bilge. 2 Cilt. İstanbul: 1360-1362/1941-1943.

- Kavas, Ahmet. "İbn Tolûn, Şemseddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/415-416. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Kettânî, Muhammed b. Câfer. *er-Risâletü'l-müstetrafe li beyâni meşhûri kutubi's-sünneti'l-müşerrefe*. (Mukaddime ve Fihrist: Muhammed el-Mansûr b. ez-Zemzemî b. Muhammed b. Câfer el-Kettânî) Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- Kettânî, Muhammed b. Câfer. *Hadîs Literatürü*. çev. Yusuf Özbek. İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Koçak, Sevinç – Alkan, Kadriye. *Türkçe Sözlük*. 2 Cilt. Ankara: y.y., 1999.
- Koçyiğit, Talat. *Hadîs İstılahları*, Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. Basım, 1985.
- Koçyiğit, Talat. *Hadîs Tarihi*. Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
- Kur'ân Yolu Meali*. çev. Hayrettin Karaman vd. 5 Cilt. İstanbul: DİB Yayınları, 12. Basım, 2020.
- Köycü, Erdoğan. *Men Kezebe Hadisi Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2013. 9-59.
- Köycü, Erdoğan. *Tıbb-ı Nebevî ve Karantina (Tarih ve Literatür)*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2020.
- Köycü, Erdoğan. *Hadîs Tarihi (Kütüb-i Sitte Sonrası Dönem IV Ricâl Edebiyatı)*, Ankara: Lisans Yayıncılık, 2019.
- Kurt, Ali Vasfi. *Mağrib ve Endülüs'de Hadîs İlmî'nin Safhaları ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Hadîs Kültürü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Kurt, Halil. *Türk Edebiyatında Mahzeni Esrâr Mesnevîleri ve Muhyî'nin Mazen-i Esrâr (Surûr- Efsâ) Adlı Mesnevîsi (Metin- İnceleme)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Kuzudişli, Bekir. ""Men Kezebe Aleyye..." Hadisi ve Lafzen Mütevâtir Meselesi". Marife 7/1 (2007), 137-166.
- Makdisî, Ali b. Ahmed b. Abdilvâhid. *Meşîhatu ibnu'l-Buhârî*. thk. Avaz İtkî Saîd el-Hâzîmî. 3 Cilt. Mekke: y.y., 1419/1998.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. çev. Bekir Topaloğlu vd. 17 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Hacâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Niyazoğlu, Ahmet Cemal. *Hazreti Ali (r.a.)'nin Kulaklara Küpe Olacak Yüz Sözü (Sad Kelime)*. İzmir: y.y., 1998.
- Özavşar, Mehmet Emin. *Hadîs ve Kültür Yazıları*. Ankara: Otto Yayınları, 2020.

- Özavşar, Mehmet Emin. "Hadîsin Niteliği Sorunu ve Akademik Hadîscilik". *İslamiyat Dergisi*, 3/1 (Ankara 2000), 33-53.
- Özavşar, Mehmet Emin vd. (ed.). *Hadîslerle İslam: Hadîslerin Hadîslerle Yorumu*. 7 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Öztoprak, Nihat. *Klasik Türk Edebiyatında Manzûm Yüz Hadîsler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.
- Öztoprak, Nihat. "Klasik Türk Edebiyatında Yüz Hadîsleri Hazırlayan Sebepler ve Manzûm Yüz Hadîsler". *Hız Peygamber'i Sanatla Anlatmak*. Serkan Akdeniz-Talip Avcı (ed.). 285-343. Sakarya: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Sakarya Yayınları, 2018.
- Râmahürmûzî, Ebû Muhammed Hasan b. Abdurrahmân. *el-Muhaddisu'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî*. thk. Muhammed Acâc el-Hatîb. Beyrut: y.y., 1404/1984.
- Rûdânî, Ebû Abdillâh, Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed b. Süleymân. *Sılatu'l-halef bi mevsili's-selef*. thk. Muhammed Hacı. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1408/1988.
- Saraçbaşı, M. Ertuğrul. *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*. 2 Cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Sevgi, Ahmet. *Latîfî: Hayatı ve Eserleri (İnceleme Metin)*. Ankara: GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1987.
- Sevgi, Ahmet. "Latîfî ve Subhânu'l-Uşşâk'ı", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (1992), 47-92.
- Schimmel, Annemarie. *Sayıların Gizemi*. Çev. Mustafa Küpüşlü. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, ts.
- Subkî, Tâcuddîn Abdulvahhâb Takıyyüddîn. *Tabakâtu's-şâfiyyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmûd Muhammed Hanâkî-Abdülfettâh Muhammed Halevî. 10 Cilt. b.y.: y.y., 2. Basım, 1413/1992.
- Suyûtî, Ebû'l Fazl Celâluddîn 'Abdurrahman b. Alî Ebi Bekir b. Muhammed. *Tabakâtu'l-huffâz*. Beyrut: 1403/1983.
- Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ. *Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. Mısır: y.y., 1975/1395.
- Topaloğlu, Bekir, "Esmâ-i Hüsnâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/404-418. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Toprak, Mehmet Sait. *Hadîste Derlemecilik Döneminin Başlaması ve Üşî'nin Nisâbü'l-Ahbâr'ı*. İzmir: DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Uğur, Mücteba. *Hadîs İlimleri Edebiyatı*. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

- Ünsal, Afra Görücüoğlu. *Hadîs Metinlerindeki Sayılar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Unver, İsmail. "Kemal Ümmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/229-230. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Visâlî, Muhammed Kütahyevî. *Gül-i Sad-Berg'i Vâlide-i Pâdişâh-ı Cihan*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kitaplığı, A. Sırrı Levend Kitaplığı, 406, 1b-19b.
- Visâlî, Muhammed Kütahyevî. *Kifâyetnâme*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi A. Sırrı Levend Bölümü, 269.
- Yardım, Ali. *Hadîs II*. İzmir: DEÜ Yayınları, 1984.
- Yücel, Ahmet. *Hadîs Târihi*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 11. Basım, 2013.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb Arnaûd. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1405/1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî. *Târihü'l-İslâm ve vefayâtu'l-meşârihi'l-â'lâm*. 17 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâm, 1424/2003.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. el-Harizmî ez-Zemahşerî. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vucûhi't-te'vîli'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Coşkun vd. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016.